

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA MEDIÁLNÍCH A KULTURÁLNÍCH STUDIÍ A ŽURNALISTIKY

**EXPRESIVITA VE ZPRAVODAJSKÝCH A PUBLICISTICKÝCH SDĚLENÍCH
SOUVISEJÍCÍCH S ÚTOKEM NA REDAKCI ČASOPISU CHARLIE HEBDO**

Expressivity in coverage and opinion articles regarding the assault on the newsroom of
Charlie Hebdo magazine

Bakalářská diplomová práce

Adam Musil

Vedoucí práce: Mgr. Viktor Jílek, PhD.

Olomouc 2016

Čestně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci napsal samostatně, za využití uvedené literatury a dalších uvedených zdrojů. Práce obsahuje 85 750 znaků.

V Olomouci dne

.....

Rád bych poděkoval panu doktoru Mgr. Viktoru Jílkovi, PhD., za vstřícnost, ochotu, rady a čas, který mi jako vedoucí práce věnoval. Rovněž děkuji všem svým blízkým za podporu, již mi projevovali po dobu mého studia.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá expresivitou v žurnalistických – zpravodajských i publicistických – sděleních, která tematicky reagují na atentáty na redakci časopisu Charlie Hebdo v lednu 2015 a byla publikována v Hospodářských novinách a Mladé frontě DNES. V teoretické části práce je vytvořena taxonomie expresivních prostředků v jednotlivých jazykových rovinách – morfologické, lexikální a syntaktické. V praktické části práce je tato taxonomie aplikována při identifikaci expresivních prostředků ve výše uvedených periodikách. Lexikální analýzou získaná data slouží ke komparaci obou deníků, zvláště pro oblast zpravodajskou a zvláště pro oblast publicistickou.

Klíčová slova

expresivita, emocionalita, morfologie, lexikologie, syntax, zpravodajství, publicistika, Mladá fronta DNES, Hospodářské noviny

Abstract

This thesis deals with units of language expressivity in journalistic – coverage as well as opinion – articles reflecting the attacks on the newsroom of Charlie Hebdo magazine in January 2015 published in Mladá fronta DNES and Hospodářské noviny. Theoretic part of the thesis contains of a created taxonomy of expressive units on each of the levels of the language – morphology, lexicology and syntax. The taxonomy is then applied in the practical part of the thesis to identify the expressive units in the above mentioned daily newspapers. Data obtained through lexical analysis are used to compare both newspapers, separately for coverage and opinion.

Key words

expressivity, emotionality, morphology, lexicology, syntax, coverage, opinion, Mladá fronta DNES, Hospodářské noviny

Obsah

Obsah	6
1 Úvod	8
2 Expresivita	9
2.1 Vymezení pojmu expresivity	9
2.2 Možnosti dělení expresivity.....	10
2.2.1 Inherentní, adherentní a kontextová expresivita	10
2.2.2 Dělení expresivity na základě kvality příznaku	12
2.2.3 Expresivita podle J. V. Bečky	12
2.3 Expresivita v jazykových rovinách.....	12
2.3.1 Expresivita v rovině morfologické.....	13
2.3.1.1 Expresivita hláskového skladu slova	13
2.3.1.2 Expresivita daná příponami slova.....	14
2.3.1.3 Expresivita daná specifickými koncovkami	17
2.3.1.4 Expresivita slov hybridních	17
2.3.1.5 Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost.....	18
2.3.1.6 Expresivita vznikající významovou změnou slovo tvorného typu	18
2.3.1.7 Expresivita působená reduplikací	18
2.3.1.8 Expresivita v oblasti kompozice slova	19
2.3.1.9 Expresivita substantivních deminutiv.....	20
2.3.1.10 Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických	21
2.3.2 Expresivita v rovině lexikální	21
2.3.2.1 Citový příznak pozitivní	21
2.3.2.2 Citový příznak záporný	23
2.3.2.3 Další potenciálně expresivní prostředky v rovině lexikální	24
2.3.2.4 Expresivita kontextová	27
2.3.3 Expresivita v rovině syntaktické	28
2.3.3.1 Expresivita v rovině modální stavby výpovědi	28
2.3.3.2 Expresivita v rovině mluvnické stavby věty.....	29
2.3.3.3 Expresivita v rovině aktuálního větného členění.....	32
2.3.3.4 Další prostředky expresivity v rovině syntaktické	35
3 Zpravodajství a dílčí oblast publicistická	36
3.1 Vymezení základních pojmů	36
3.1.1 Dílčí oblast zpravodajská	37
3.1.2 Dílčí oblast publicistická.....	37
3.2 Faktory ovlivňující podobu sdělení	38
3.2.1 Vliv komercializace	38
3.2.2 Vliv individuality původce	39
4 Praktická část	40
4.1 Metodika analýzy	40
4.2 Hospodářské noviny	41
4.3 Mladá Fronta DNES	42

4.4	Expresivita v dílčí oblasti zpravodajské	43
4.4.1	Expresivita v rovině morfologické.....	43
4.4.1.1	Hospodářské noviny	43
4.4.1.2	MF DNES	44
4.4.1.3	Komparace.....	44
4.4.2	Expresivita v rovině lexikální	45
4.4.2.1	Hospodářské noviny	45
4.4.2.2	MF DNES	46
4.4.2.3	Komparace.....	46
4.4.3	Expresivita v rovině syntaktické.....	48
4.4.3.1	Hospodářské noviny	48
4.4.3.2	MF DNES	49
4.4.3.3	Komparace.....	49
4.4.4	Počet článků, průměrná četnost	50
4.4.4.1	Komparace.....	50
4.5	Expresivita v dílčí oblasti publicistické.....	51
4.5.1	Expresivita v rovině morfologické.....	51
4.5.1.1	Hospodářské noviny	51
4.5.1.2	MF DNES	52
4.5.1.3	Komparace.....	52
4.5.2	Expresivita v rovině lexikální	53
4.5.2.1	Hospodářské noviny	53
4.5.2.2	MF DNES	54
4.5.2.3	Komparace.....	54
4.5.3	Expresivita v rovině syntaktické.....	56
4.5.3.1	Hospodářské noviny	56
4.5.3.2	MF DNES	57
4.5.3.3	Komparace.....	57
4.5.4	Počet článků, průměrná četnost	58
4.5.4.1	Komparace.....	58
5	Závěr	59
	Seznam užitých zkratk	61
	Seznam použité literatury.....	62
	Internetové zdroje	62
	Seznam tabulek.....	64

1 Úvod

Tato práce se zabývá expresivitou v žurnalistických sděleních, které tematicky reagují na teroristický útok na redakci časopisu Charlie Hebdo z ledna 2015. Zkoumány budou expresivní prostředky v jednotlivých jazykových rovinách – v rovině morfologické, lexikální a syntaktické.

Cílem této práce je zjistit četnost výskytu expresivních prostředků ve vybraných textech. Aby mohl být tento hlavní cíl realizován, je třeba nejprve vymezit expresivitu v jazykovém systému a následně vytvořit její taxonomii. Při realizaci tohoto dílčího cíle budu vycházet z prací českých, resp. československých lingvistů. U jednotlivých druhů expresivních prostředků budou, tam kde to bude možné, uvedeny dva příklady z analyzovaného materiálu.

Taxonomie následně poslouží při zpracování praktické části této práce. V té bude na vybraném vzorku (viz dále) zjištěno množství užitých expresivních prostředků. Analýze budou podrobena sdělení zpravodajská i publicistická. Při analyzování textů budou zohledněny všechny expresivní prostředky – zahrnuty budou výpovědi žurnalistické i užití citace. Následně podle zpracované taxonomie roztřídím expresivní prostředky do kategorií, porovnáám jejich četnost v obou titulech a také ve sděleních zpravodajských oproti publicistickým. Uvedena bude rovněž průměrná četnost expresivních prostředků v obou denících na jedno sdělení, zvlášť pro zpravodajství a zvlášť pro dílčí oblast publicistickou. Všechny zjištěné údaje nakonec zanesu do tabulek. Postupovat tedy budu metodou lexikální analýzy, na níž naváže metoda komparace.

Zkoumat budu vydání dvou celostátních deníků – Mladé fronty DNES a Hospodářských novin – v období patnácti dnů po atentátu na redakci Charlie Hebdo, tedy od 8. 1. 2015 do 22. 1. 2015. Tento časový interval byl zvolen na základě předvýzkumu, který je blíže charakterizován v úvodu praktické části této práce, stejně jako další kritéria výběru textů pro analýzu. V úvodu praktické části je rovněž detailně vysvětlen způsob, jakým jsou zohledněny rozdíly mezi oběma uvedenými periodiky.

2 Expresivita

2.1 Vymezení pojmu expresivity

Na počátcích zkoumání expresivity ve světovém kontextu stál švýcarský lingvista Charles Bally. Ten oddělil objektivní stránku výrazových prostředků od stránky expresivní. V jeho chápání splývala expresivita slova s hodnocením, každý jazykový jev, jenž je spojen s emocí, je podle Ballyho expresivní. V minulém století se expresivitě slova věnoval V. A. Zvegincev, který rozlišil trojí významový aspekt slova: logický obsah, okazionální význam a emocionální prvky.

Z Ballyho práce vycházel i Henri Frei. Ten došel k rozlišení dvou typů expresivity – sémantické a formální. „Expresivitu sémantickou vidí např. v záměně rodu [...], v záměnách uplatňujících se v nadávkách i hypokoristických pojmenováních [...]. Za formálně expresivní slova považuje takové výrazy, které se svou formou ostře odlišují od formálně neutrálního synonymického výrazu. Proto sem řadí především jazykové deformace, jako např. záměnu sufixů [...].“¹ Frei ve své práci zúžil pojem expresivity sémantické, naproti tomu rozšířil oblast chápání expresivity formální. Jinak vnímal nutnost rozšířit Ballyho pojetí Ullmann, který rozšířil chápání afektivity tak, že do něj zařadil i prvky volní.

V českém, resp. československém kontextu se expresivitou zabýval Alois Získal, který rozlišoval znaky citové libosti či nelibosti a zhrubění. Dalším československým lingvistou, který se problematice expresivity věnuje, je Jaroslav Zima. Ten ve své monografii uvádí, že podstata expresivity nebyla doposud teoreticky objasněna², a sleduje expresivní prostředky inherentní, adherentní a kontextové.

Mistrík vychází z Bühlerova členění tří jazykových funkcí³ a chápe expresi jako způsob nadneseného, osobně motivovaného vyjadřování, jehož výsledkem je expresivita, což je vlastnost výrazu, osobně motivované zbarvení prostředku.⁴ Jako užší termín vymezuje *emocionálnost*. „Všetko, čo je emocionálne, je súčasne aj expresívne, ale nie všetko expresívne

¹ Zima 1961, s. 7

² Zima 1961, s. 5

³ Bühler rozlišuje tři jazykové funkce: komunikační, expresivní a impresivní

⁴ Mistrík 1985, s. 80

je aj emocionálne.“⁵ Tato práce nemá za cíl sledovat rozdíly v obou termínech a bude jich využívat jako synonym.

Rozdílně chápe expresivitu J. V. Bečka, jehož pojetí je v této práci přiblíženo dále (viz kapitola 2.2.3).

Při definování expresivity lze rovněž vycházet z chápání základních funkcí sdělení. Strukturální a funkční model komunikační situace rozlišuje následující funkce: *emotivní (expresivní)*, *konativní (apelativní, direktivní)*, *referenční (deskriptivní)*, *poetickou (estetickou)*, *fatickou (kontaktovou)* a *metajazykovou*.⁶ Použití expresivních jednotek potom lze chápat jako druh sebevyjádření, uvolnění vnitřní emocionality, čímž se naplňuje expresivní funkce.⁷

Expresivitu lze chápat ovšem i z hlediska funkce konativní. Expresivní vyjádření může původci sdělení sloužit jako prostředek hodnocení – ať už podpůrného, či jako přímého nosiče hodnocení. Takovéto působení na city a emoce je jedním z prostředků manipulativního a nevěcného ovlivňování.⁸

2.2 Možnosti dělení expresivity

2.2.1 Inherentní, adherentní a kontextová expresivita

„Většina slov slouží k pojmenování bohatě diferenciované skutečnosti. Jejich význam je nociónální: *škola, ulice, město, sešit, [...]*.“⁹ Vedle těchto slov ve slovní zásobě existují i výrazy, které kromě nociónálního významu mají i význam citový, případně volní – slova expresivní. J. Zima ve své práci dochází k trojímu dělení typu slovní expresivity – rozlišuje expresivity inherentní, adherentní a kontextovou.¹⁰

Lexikologie se zabývá citovými příznaky, které jsou vnitřně spjaté s lexikální jednotkou. Jedná se o expresivitu inherentní. Podle toho, s čím je inherentní expresivita spjata, lze rozlišit tři základní kategorie – expresivitu hláskovou, slovtvornou a lexikálně sémantickou.¹¹

⁵ tamtéž

⁶ Jílek 2005, s. 81

⁷ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 78

⁸ tamtéž

⁹ Hauser 1980, s. 48

¹⁰ Zima 1961, s. 10-11

¹¹ Hauser 1980, s. 48-49

Hlásková expresivita se projevuje v hláskové stavbě slova, v níž najdeme hlásková spojení neobvyklá pro slova neutrální. Slovotvorná expresivita je spjata se slovotvornými kategoriemi, typy a prostředky. Řadí se sem: slova zdobnělá (deminutiva)¹², slova zveličená (augmentativa), slova zjemňující původní vlastnost, názvy nositelů vlastností vyznačujících se nápadným znakem, označení osob se zápornou předponou a negativní příznak vytvořený předponou.¹³

Lexikálně sémantická expresivita souvisí s významem slova. Ten přímo vyjadřuje emoce, citově hodnotí. Do této kategorie spadají citoslovce vyjadřující emoce či vůli; onomatopoeia a slova od nich odvozená a slova, jejichž význam je přímo expresivní.

„Většina slov naší slovní zásoby nemá ovšem znaky expresivity ve svém základním významu; jsou – ve srovnání se slovy s expresivitou inherentní – neutrální a vyjadřují věcné pojmy jako odraz skutečnosti.“¹⁴ Některá slova mají vedle své neutrálního významu i význam variantní, který může nést expresivní příznak. Jílek uvádí jako příklad slovo *inteligent*. To má svůj základní význam, který označuje vzdělaného člověka, a který nemá expresivní příznak. Vedle něj ale existuje význam expresivní, kdy toto slovo vyjadřuje hodnocení negativní, ironické.¹⁵

Posledním typem expresivity je expresivita kontextová. Tento typ podle Zimy nespadá do oblasti lexikologie, je stylistickým jevem. „Slovo může působit expresivně, aniž se jeho význam změní. Expresivity se mu dostává pouze v kontextu tím, že se často svým vrstevním určením nápadně odlišuje od svého jazykového okolí.“¹⁶

V této práci je ovšem, na rozdíl od Zimova pojetí, kontextová expresivita chápána jako jev lexikální, nikoliv stylistický (viz kapitola 2.3.2.4). Expresivita hlásková je rozebrána v kapitole věnující se expresivitě v rovině morfologické, stejně jako prefixy, sufixy a koncovky a další slovotvorné expresivní prostředky. V morfologické rovině jsou rovněž pojaty citoslovce a výrazy onomatopoeické, tedy výrazy s lexikálně sémantickou expresivitou.

¹² Nemusí být vždy expresivní. Existují zdobněliny, které mají pouze nociónální význam, označují malé věci, např. obrázek, lahvička, hrneček aj. Některé zdobněliny mohou mít negativní příznak, např. doktůrek, profesůrek, ředitelíček.

¹³ Hauser 1980, s. 49

¹⁴ Zima 1961, s. 10

¹⁵ Jílek 2005, s. 25

¹⁶ Zima 1961, s. 11

2.2.2 Dělení expresivity na základě kvality příznaku

Z jiného úhlu pohledu lze expresivitu dělit na základě kvality příznaku. Ten může být pozitivní, nebo negativní. „U některých slov není toto rozlišení vyhraněno a mluvíme jen o citovém slově bez další specifikace. SSJČ označuje takto slova jako *cháska, chechtat se, dřina, čertovina, dívčina, dlouhán, hafan, hajdalák, kakabus*.“¹⁷ Pozitivní nebo negativní příznak však není fixně daný a jeho kvalita se může u slova měnit v kontextu (viz kapitola 2.3.2.4).

Dělení expresiv na základě kvality příznaku je užito v kapitole věnující se expresivitě v rovině lexikální.

2.2.3 Expresivita podle J. V. Bečky

Vedle tohoto dělení existuje pojetí expresivity v chápání J. V. Bečky, který rozlišuje expresivitu citovou, apelovou, zvukovou a výrazovou. Citová expresivita vyjadřuje citový vztah k označované skutečnosti, zatímco expresivita apelová vyjadřuje vztah volní. Bečka zdůrazňuje, že lexikální jednotky nabývají apelovou expresivitu až při konkrétním větném užití. Dále rozlišuje expresivitu zvukovou, jež je dána nápadností ve znění slova. Disponují jí především onomatopoické citoslovce a slova od nich odvozená, ale i slova, která obsahují zvukově nápadné hlásky. Autor jako příklady uvádí *čmajznout, čochtat, ťululum*. Zvuková expresivita se potom zpravidla kombinuje s expresivitou citovou. Posledním druhem expresivity je podle Bečky expresivita výrazová, která je dána neobvyklostí a nápadností ve způsobu užití slova.¹⁸

Bečkovo dělení expresivity není v této práci využito v celé šíři. Je k němu ovšem přihlédnuto v části práce věnované prostředkům expresivity v lexikální rovině jazyka.

2.3 Expresivita v jazykových rovinách

Jednotky s expresivním potenciálem se nacházejí ve všech rovinách jazyka – morfologické, lexikální i syntaktické. Expresivní prostředky existují i ve zvukové rovině, vzhledem k psanému charakteru analyzovaného materiálu se jim ovšem tato práce věnovat nebude. Zaměří se detailně na popsání expresivních prostředků a jednotek ve všech

¹⁷ Hauser 1980, s. 50

¹⁸ Bečka 1992, s. 57-58

třech zmíněných jazykových rovinách. Vytvořená taxonomie se stane základem pozdější analýzy.

2.3.1 Expresivita v rovině morfologické

Expresivita v rovině morfologické se projevuje ve stavbě slova, je hláskového (Hauser uvádí jako příklad užití neobvyklých hláskových spojení předpatrových souhlásek *d', t', ň, j* zejména se samohláskou *u* či slovotvorného původu, který je spjatý se slovotvornými kategoriemi a prostředky.¹⁹

S ohledem na užití ve zpravodajství uvádí Jílek, Bednaříková a kol., že expresivita v rovině morfologické není na první pohled natolik explicitní jako expresivní prostředky lexikální, syntaktické či textové.²⁰

V rovině morfologické budou sledovány konkrétní expresivní formanty, slova jako celky budou pojednávána v kategorii lexikální expresivity.

2.3.1.1 Expresivita hláskového skladu slova

J. Zima ve své práci mluví o poznávání expresivity ze samotného hláskového skladu, zvláštní zřetel potom klade na hláskovou podobu základu slova. Jako příklad takových expresivních hláskových skupin uvádí např. hláskovou skupinu *-ajs/ajz-*, či slova typu *řňukat*, *vyzunknout*, *hňup* či *cmrndat*.²¹

Bečka mezi tyto skupiny hlásek řadí např. *čm, šm, žbl, žbr, cht* aj. Upozorňuje na to, že do expresivní podoby jsou pomocí těchto hláskových skupin upravována jinak zvukově neutrální slova, tedy že expresivita v tomto případě nebývá náhodná. „Jejich zvuková expresivnost je podkladem expresivnosti citové. Jsou to v podstatě slova zhrubělá, dysfemismy a můžeme u většiny předpokládat, že do své nápadné zvukové podoby byla upravena právě proto, aby vyjadřovala tento druh citového vztahu.“²² Vyjadřují činnosti a osoby nepříjemné, nesympatické či protivné – *čumět, šťoura, ňouma, nekňuba*.²³

J. Zima dále hovoří o expresivitě plynoucí z hláskových změn uvnitř slova jako o součásti procesu derivace, kdy tyto změny často tvoří celkovou expresivitu slova spolu

¹⁹ Hauser 1980, s. 49

²⁰ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 34

²¹ Zima 1961, s. 12

²² Bečka 1992, s. 117

²³ Bečka 1992, s. 116

s expresivními příponami. Jako příklad uvádí substantiva *tlust'och* a *mlad'och*, u nichž je kromě přípony *-och* přítomno i střídání souhlásek *t – t'* a *d – d'*.²⁴

2.3.1.2 Expresivita daná příponami slova

Výrazy, jejichž expresivita je určena příponou, která je nápadná tvarově a významově od neutrálního základu, patří k nejpočetnější skupině slov inherentně expresivních. Zmíněná nápadnost, výkyv od neutrálního vyjádření, může mít charakter kvantitativní, kdy je základové slovo zveličeno/zdrobněno, nebo kvalitativní (pejorativní či meliorativní vyjádření). Expresivitu danou příponami zjišťujeme v lexikální zásobě jazyka u šesti slovních druhů – substantiv, adjektiv, příslovcí, sloves, číslovky *všecek* a některých zájmen.²⁵

2.3.1.2.1 Expresivita daná příponami u substantiv maskulin

„U substantiv maskulin je jejich expresivita dána především některými příponami u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv.“²⁶ J. Zima ve své práci upozorňuje na zjištění A. Beliče, který zdůraznil častý výskyt negativního hodnocení u jmen činitelských i u jmen nositelů vlastností. V českém jazyce určují u substantiv maskulin inherentní expresivitu následující přípony:

-ák – u jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen, např. *kruták*, *tlusták*, *chromák* aj.

Příklady z analyzovaného materiálu: Z jednoho takového předměstí byl i *zabiják* z Toulouse. (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 4, Proč Francie? Je to země dvojího lidu); Fatwa nevznikla v hlavách *hlupáků* s puškami, ale učených ajatolláhů. (MF DNES, 9. ledna 2015, str. 12, Co společného má teror s Koránem? Právě že dnes už dost)

-áč – u jmen nositelů negativních vlastností, např. *bachráč*, *hrbáč*, *naháč* aj.

-ec – označuje nositele negativních vlastností, např. *blbec*, *opilec*, *pitomec* aj.

Příklady z analyzovaného materiálu: *Ztroskotanec*, který kouřil hašiš a rozvážel pizzu, aby získal peníze a mohl si koupit svoji drogu. (HN, 9. ledna 2015, str. 4, Oba útočníci prodělali výcvik, shodují se experti); Loni v dubnu obsadili maskovaní ozbrojení policisté muslimskou modlitebnu v centru Prahy – měli informaci, že se tam bude rozdávat kniha podněcující

²⁴ Zima 1961, s. 14

²⁵ Zima 1961, s. 14-15

²⁶ Zima 1961, s. 15

k nenávisti k *jinověrcům*. (HN, 9. ledna 2015, str. 3, Čeští muslimové jsou klidní. Ale pozor, neprovokovat, radí tajná služba)

-ek – označuje jména nositelů vlastností odvozená od adjektiv dějových, jejichž základem jsou trpná přičestí na –n, např.: *mazánek, uplakánek, pokakánek* aj.

-och (-ouch) – u nečetných jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, např. *tlust'och, mlad'och* aj. Ne všechna slova s příponou *-och* jsou však expresivní (např. *běloch*).

-ouš – u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, pokud označují osoby, např. *drahouš, milouš, tlust'ouš* aj.

-oušek – u jmen nositelů vlastností. Ne vždy se jedná o deminutiva utvořená touto příponou od existujících základů (*drahouš – drahoušek*), ale o slova analogicky podle pravých deminutiv příponou *-oušek* přímo tvořená, např. *holoušek, bucloušek, slaboušek* aj.

-as – u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv a u jmen odvozených analogicky od základů jiných, zpravidla substantivních, např. *mlad'as, kra'as, prud'as* aj.

-an (-án) – u řídky užívaných názvů nositelů vlastností odvozených od adjektiv, např. *suchan, tupan* aj. Dále u slov zveličených, např. *nosan, zoban* aj., a pejorativních vyjádření jako *socan, dacan* aj.

Příklad z analyzovaného materiálu: Byl nejen [...] šaramantním *erotomanem*, cynikem, ale též i velkým moralistou, v tom smyslu, jak se tomu ve Francii rozumí. (HN, 9. ledna 2015, str. 2, Svoboda za dvě eura padesát)

-oun – u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, např. *čiloun, slepoun* aj., u činitelských jmen odvozených touto příponou od kmenů sloves nedokonavých: *bifloun, chrchloun* aj.; u jiných pejorativ: *hrboun, ušoun* aj.

-our – u denominativ označujících bytosti mužské, např. *dědour, pad'our* aj. Možno je alternovat příponou *-ous*: *mrňous* aj.

-a (-ta, -ka, -da) – u názvů nositelů vlastností odvozených od adjektiv, dále u jmen činitelských a jiných substantiv z oblasti mluveného jazyka, např. *ňouma, posera, polda* aj.

-out – u nečetných deverbativ a denominativ, např. *žrout, mrzout* aj.

-era, -ěra, -ura – u maskulin lidového jazyka a spontánních mluvených projevů, např. *dědula, trumbera, troubera* aj.

2.3.1.2.2 *Expresivita daná příponami u substantiv feminin*

Podstatná jména ženského rodu, u nichž by inherentní expresivita byla tvořena příponami, jsou v českém jazyce výrazně raritnější než v případě substantiv rodu mužského. Zima ve své práci identifikuje šest přípon:²⁷

-na – tato přípona vytváří expresivní jména činitelská označující ženské osoby podle jejich příznačné činnosti, např. *fňukna, křikna, šklebna* aj.

-anda (*-inda, -enda*) – vytváří obecná, slangová a argotická pojmenování činností, odvozená zpravidla od sloves, nejčastěji ve významu substantiva verbálního, např. *šuškanda, vzdychanda, čumenda* aj.

-izna – přípona se značně expresivní povahou, jež slovu dodává pejorativní zabarvení, např. *babizna, slabizna, holčizna* aj.

-ajzna – v pojmenováních slangových a vulgárních, např. *šťabajzna, šťavajzna, všivajzna* aj.

-ule – ojedinělá přípona objevující se v pejorativních a argotických lidových vyjádření, např. *štěkule, ochechule* aj.

2.3.1.2.3 *Expresivita daná příponami u substantiv neuter (kromě deminutiv)*

Počet expresivních slovtvorných typů je u slov středního rodu v českém jazyce nejméně. „Byla-li dána různorodost expresivity maskulin hlavně příponami augmentativní povahy, pozorujeme u neuter, jejichž expresivita je spjata zejména s jejich deminutivností, expresivní augmentativnost jen ojediněle.“²⁸

J. Zima zmiňuje příponu *-isko* a mluví o různých vnímáních této přípony na základě regionu. Zatímco na Moravě má zmíněná přípona stále augmentativní charakter, v Čechách působí spíše deminutivně. Jako příklady konkrétních vyjádření Zima uvádí mj.: *babisko, chlapisko, psisko, ptačisko, vousisko*.²⁹

²⁷ Zima, s. 20-21

²⁸ Zima 1961, s. 21

²⁹ tamtéž

2.3.1.3 Expresivita daná specifickými koncovkami

Jako expresivní lze chápat koncovky, které jsou neobvyklé v užitém kontextu, jsou nápadné. J. Haller ve svém článku uvádí tři takové koncovky:

Koncovka *-ové* je nepříznačková u jmen životných, často jde o jednoslabičná pojmenování národností či kmenů: *Sasové, Švédové, Chodové* aj. Haller zmiňuje tzv. sloh povznesený, v němž se koncovka *-ové* dává i jménům neživotným: *národové, zástupové, pokrmové*. Další možností využití koncovky *-ové* je užití se jmény životnými, v němž koncovka získává archaický či afektivní ráz: *strážcové, vládcové, zrádcové*.³⁰

Užití koncovky *-i* místo *-e* v nominativu plurálu u mužských jmen zakončených na *-ista* je podle Hallera znakem familiárnosti, lidovosti či hanlivosti: pejorativní *kapitalisti* místo neutrálního *kapitalisté, komunisti* namísto *komunisté, vokalisti* namísto *vokalisté*.³¹

Ve tvarech infinitivních knižně působí koncovka *-ti*. Nepříznačkově může působit v projevech slavnostního rázu. S ohledem na analyzovaný materiál je v této práci chápána jako expresivní.

2.3.1.4 Expresivita slov hybridních

Tzv. slova hybridní tvoří zvláštní skupinu mezi výrazy inherentně expresivními. Expresivita u těchto vyjádření spočívá v netradičním spojení základu slova a přípony. Zima uvádí, že jde zejména o základy domácí a přípony přejaté z cizích jazyků a dodává, že základ slova může být lidového až vulgárního charakteru. Dále Zima zmiňuje následující přípony:³²

-ista – např. *kopálista, srandista, švandista* aj.

-ant – např. *pracant, hrubant, vzteklant* aj.

-átor – např. *vědátor, synátor* aj.

-ián – např. *hrubián* aj.

-ius – např. *milius* aj.

³⁰ HALLER, J. Koncovky *-i, -ové, -é* v nom. pl. Naše řeč [online]. 1943, roč. 27, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3753>

³¹ tamtéž

³² Zima 1961, s. 21-22

2.3.1.5 Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost

„K expresivitě dochází v oblasti derivace i změnou kategorie neživotnosti v životnost. Je tomu tak u slovo tvorného základu *-ina*.“³³ J. Zima odkazuje na článek V. Šmilauera, který kromě významové stránky vnímá i „silnější nebo slabší odstín expresivní, a to záporný“. Tato slova podle Šmilauera vyjadřují nelibost, nechuť a odpor. Dokazuje to na příkladech slov *připálenina, trhlina, zdechlina, opuchlina, dřina* aj., která označují výsledky destruktivních dějů či zdravotní neduhy.³⁴ Zima hovoří ve své práci o dvojím zdroji expresivity – emocionální je samotný slovo tvorný typ, pokud označuje výsledky dějů. Tato expresivita podle Zimy není mnohdy jasně patrná. Naproti tomu záměna kategorie životnosti v neživotnost, případně záměna rodu, se vyznačuje nápadnou expresivitou.³⁵ Šmilauer uvádí tyto příklady: *kratina, vymazanina, vyčouhlina, vzteklina*³⁶ aj.

J. Zima mezi takto expresivní výrazy dodává ještě podstatná jména středního rodu s příponami *-dlo* a *-lo*, která obvykle označují nástroje a prostředky, a která se stávají expresivními přechodem do kategorie životnosti. Uvádí následující příklady: *čumidlo, fintidlo, zlobidlo, nemehlo* aj.³⁷

2.3.1.6 Expresivita vznikající významovou změnou slovo tvorného typu

Slova, která expresivní povahu nabývají tímto způsobem, jsou podle Zimy ojedinělá. Expresivita u nich vzniká užitím významově jednoznačného sufixu k vytvoření jiného významu. Jako příklad uvádí Zima příponu *-árna*, která běžně zakončuje slova označující místa. Užitím této přípony pro označení vlastností vzniká expresivní příznak, často vulgární: *čuňárna, lumpárna, sprostárna, rošťárna, sviňárna* aj.; případně se jedná o slova, jež sice vyjadřují místa, ale obsahují výraznou vulgární pejorativnost: *chlebárna, blbárna, ulejárna* aj.³⁸

2.3.1.7 Expresivita působená reduplikací

Reduplikace je typickým projevem expresivity, případně jde o prostředek zesilovací. Podle J. Zimy jde v českém jazyce zpravidla o reduplikaci pouze částečnou v rámci derivace v příponách adjektivních (deminutivních): *malilinký*; augmentativních: *dlouhanánský*;

³³ Zima 1961, s. 22

³⁴ ŠMILAUER, V. Substantiva tvořená příponou *-ina*. Naše řeč [online]. 1938, roč. 22, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3321>

³⁵ Zima 1961, s. 22

³⁶ Nikoliv ve významu nemoci.

³⁷ Zima 1961, s. 23

³⁸ tamtéž

a předponách *pra-*, *pře-*: *prapraobyčejný*, *přepřevýborný*. „U adjektiv dochází k expresivitě též reduplikací slovního základu v rámci kompozice slova: *čiročirý*, *pouhopouhý*, *divnodivný*, [...].“³⁹

2.3.1.8 Expresivita v oblasti kompozice slova

Předešlé řádky o reduplikaci slovního základu rovněž spadají do této kategorie. V oblasti kompozice slova dále vznikají expresivní vyjádření ve skupině jmenných složenin předponových. Zima zmiňuje archaický prefix *arci-*, resp. *erc-*, který zesiluje význam základu slova, jenž podle F. Trávníčka může být mnohdy hanlivý či silně citový (*arcibuřič*, *arciblázen* aj.), případně tato předpona může vytvořit posměšnou konotaci, byť základ slova je neutrální (*arcikritik*, *arcidemokrat*, *arcivlastenec* aj.).⁴⁰

Za nepřilíš časté považuje Zima expresivní složeniny s prefixem *vele-*. „I zde působí expresivitu zcela ojedinělých členů obsáhlé lexikální skupiny složenin nejen negativní emocionální zabarvení jejich základu, ale i kontrast s pozitivním významovým hodnocením předpony [...].“⁴¹ Mezi tyto složeniny patří např. *velectěný*, *velevážený*, *velekněz*.⁴²

Expresivní slova vesměs pejorativního charakteru se tvoří též pomocí předpony *obr-*, případně *truc-* u slov slangových. Zima uvádí tyto příklady: *obrproletář*, *obr vůl*, *trucspolek*, *trucpodnik* aj.⁴³

V oblasti kompozice slova Zima zmiňuje i slovesná kompozita jako *utřinos*, *pudivítr*, *vtichvost*, „jejichž expresivita je dána jejich typem a tkví ve skutečnosti, že se tu skládají v nové pojmenování dva prvky, které ve své významové přenesenosti budí dojem nápadnosti [...].“⁴⁴

Příklady z analyzovaného materiálu: Normálně cítíme až škodolibé zadostiučinění, když různé zpravodajské weby nebo nějaký nezávislý bloger předběhnou se svým *sólokaprem* třeba právě agenturu AP. (HN, 12. ledna 2015, str. 9, Pokus o obranu „zbabělců“); Byť o něm za ta léta dobře víme a nemáme *pražádné* iluze o jeho snaze znovu někde udeřit, odsouváme jej napořád z mysli. (MF DNES, 12. ledna 2015, str. 12, Kdo je tady Charlie)

³⁹ tamtéž

⁴⁰ Zima 1961, s. 24

⁴¹ tamtéž

⁴² tamtéž

⁴³ tamtéž

⁴⁴ Zima 1961, s. 25

2.3.1.9 Expresivita substantivních deminutiv

J. Zima upozorňuje na skutečnost, že expresivita substantivních deminutiv je oblastí velmi mnohotvárnou. „Vždy bude tedy nutné řešit v ní mnohé případy jazykovým povědomím lexikografa.“⁴⁵ Pomocí analýzy vztahu mezi základním slovem a jeho zdobnělinou lze ovšem podle Zimy určit expresivitu slova s poměrně značnou jistotou. Takto Zima vylučuje deminutiva formální, „u nichž je sémantický vztah k slovům základním téměř nebo zcela přerušen [...]“.⁴⁶ Jako příklady uvádí *kružidlo-kružítka*, *nosidla-nosítka*. Rovněž Zima neuvažuje deminutiva podstatných jmen rodu mužského s příponou *-ec*: *měšec*, *pražec*, *chlapec*, což zdůvodňuje tím, že už nejsou pocíťovány jako vlastní zdobněliny, a deminutiva podstatných jmen rodu ženského se sufixem *-ice*, jež mají oproti základnímu slovu vlastní specifický sémantický odstín: *část – částice*.⁴⁷

V ostatních případech může být sémantický vztah základního slova a jeho deminutiva podle Zimy trojího typu:

1. Kvantitativní, vyjadřující rozměry, případně menší míru vlastností, např. *strom – stromek – stromeček*, *pila – pilka – pilčička*. Kvantitativní rozdíl neexistuje jen mezi základním slovem a zdobnělinou 1. stupně, ale i mezi 1. a 2. stupněm zdobněliny, kde se však v některých případech – když se zdobnělina 1. stupně zpravidla netvoří (Zima uvádí jako příklad *hnízdo – hnízdečko*) – může stírat.
2. Kvalitativní, který je podmíněný osobním vztahem původce k dané skutečnosti. V tomto případě zdobnělina neznačí zmenšení, ale změnu hodnocení od neutrálního k pejorativnímu. Jako příklady Zima uvádí např. *mlíčko*, *kuřátko*, *čajíček* aj.
3. Kvantitativně kvalitativní vztah kombinuje oba předešlé typy, dochází k vyjádření změny kvantity i kvality. Zima podotýká, že těchto slov existuje v českém jazyce velké množství. Příklady kvantitativně kvalitativního vztahu: *očička*, *ručka*, *nožka*, *vlásky* aj.⁴⁸

Příklady z analyzovaného materiálu: Teroristé chtějí zažehnout oheň a každá *jiskřička* se jim hodí. (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 5, Expert: Překvapilo mě, že teroristé ujeli); Ten se skládal hlavně z drobných muslimských *zlodějíčků*, které prý naverbovali islámští kazatelé. (MF DNES, 9. ledna 2015, str. 2, Cítili se bezvýznamní. Pak je naverbovali)

⁴⁵ tamtéž

⁴⁶ tamtéž

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ Zima 1961, s. 26

2.3.1.10 Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických

J. V. Bečka, jehož pojetí expresivity je představeno výše (viz kapitola 2.2.3), považuje citoslovce za typické představitele expresivních slov. Rozlišuje citoslovce emocionální: *ach, juj, ouha* aj.; citoslovce apelová: *hej, halo, pst* aj; a citoslovce zvukomalebná: *prásk, žbluňk, frf* aj.⁴⁹

Příklad z analyzovaného materiálu: *Ha ha*, kašleme na to a jen si dělejme legraci i z toho pošuka proroka Mohameda a popíchněme bigotní fanatiky v turbanech, znělo redakční krédo. (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 16, Zavražděný humor)

2.3.2 Expresivita v rovině lexikální

Při kategorizaci expresivity v rovině lexikální tato práce vychází mj. z Hauserovy práce *Nauka o slovní zásobě*. Lexikálně expresivní jednotky jsou tedy rozděleny na základě kvality příznaku, a to na citově pozitivně zbarvená a citově negativně zbarvená. Obě kategorie jsou dále rozděleny do dílčích kategorií.

2.3.2.1 Citový příznak pozitivní

2.3.2.1.1 *Důvěrná, familiární slova, laudativa*

Jde o zdobněliny, které jsou užívány v důvěrném styku v okruhu známých osob. Jílek uvádí, že svou podstatou jsou tato slova mazlivá a mezi důvěrné výrazy patří i laudativa, tedy slova lichotná, např. *chlapák*.⁵⁰ Hauser uvádí následující příklady: *miláček, zlatíčko, srdíčko, drahoušek* aj.⁵¹

2.3.2.1.2 *Domácká slova, hypokoristika*

Slova z rodinného prostředí, která se z něj přenáší do blízkého společenského okolí. Jde o označení rodinných vztahů a vazeb: *tatínek, maminka, sestřička* aj., a především pak vlastní jména v domáckých podobách – hypokoristika: *Barunka, Pepíček, Váša, Honzík* aj.⁵²

Příklady z analyzovaného materiálu: Adam Smith (*tatíček* klasické ekonomie) řekl: Jsem (člověkem), protože soucítím. (HN, 22. ledna 2015, str. 7, Je suis, Je suis – čeho se bojí strach); "Nemám děti, nemám ženu, nemám auto a ani žádné dluhy," odpovídal prý Stéphane

⁴⁹ Bečka 1992, s. 58

⁵⁰ Jílek 2005, s. 26

⁵¹ Hauser 1980, s. 50

⁵² Hauser 1980, s. 50

Charbonnier řečený *Charb* na otázku, zda nemá strach o svůj život. (MF DNES, 17. ledna 2015, str. 9, Poslední potlesk pro karikaturistu Charba)

2.3.2.1.3 *Dětská slova*

Tuto skupinu tvoří slova užívaná v rozhovoru mezi dospělým a dítětem. Hauser uvádí tyto příklady: *haját, hačat, bumbat, papat, spinkat* aj.⁵³

2.3.2.1.4 *Eufemismy*

„Jsou synonymní slova a víceslovná obrazná (frazologizovaná, tedy ustálená), popř. opisná pojmenování, která nahrazují primární pojmenování nějaké nepříjemné, společensky nevhodné, nežádoucí skutečnosti [...].“⁵⁴ Expresivita tkví v jejich zjemňovací funkci. Hauser jako příklad uvádí eufemismy od slova *zemřít*: *zesnout, skonat, odejít na věčnost*.⁵⁵ Jílek ilustruje expresivitu na dvojicích *neutrální slovo – eufemismus*: *blázen – duševně chorý člověk, být opilý – být v náladě* aj.⁵⁶

Příklady z analyzovaného materiálu: Jakmile dospěli, vrátili se do metropole, konkrétně do 19. pařížského obvodu, kde se v prvních letech usídlili v bydlení pro *sociálně slabé*. (MF DNES, 9. ledna 2015, str. 2, Cítili se bezvýznamní. Pak je naverbovali); Osm dní po útoku islamistů na redakci týdeníku *Charlie Hebdo* včera v Paříži *pochovali* kreslíře časopisu Georgese Wolinského a Bernarda Werlhaka. (HN, 16. ledna 2015, str. 3, V Paříži se loučili s oběťmi masakru)

2.3.2.1.5 *Žertovná a posměšná slova*

Tuto kategorii vyčleňuje V. Šmilauer. Žertovná slova vyjadřují veselé chápání skutečnosti: *kajuta* ve smyslu nízkého pokoje, *kaplička* ve významu hospoda. Posměšná slova nějakou skutečnost zesměšňují: *mastičkář* ve smyslu lékař.⁵⁷

Příklady z analyzovaného materiálu: [...] abychom si odvykli připouštět, že je v pořádku, když se nějací *šprýmaři* trefují do čehokoliv, co je napadne. (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 16, Zavražděný humor); Ten se skládal hlavně z drobných muslimských *zlodějíčků*,

⁵³ tamtéž

⁵⁴ Jílek, 2005, s. 27

⁵⁵ Hauser 1980, s. 50

⁵⁶ Jílek 2005, s. 27

⁵⁷ Šmilauer 1980, s. 50

kteřé přý naverbovali islámšřtí kazatelé. (MF DNES, 9. ledna 2015, str. 2, Cítili se bezvýznamní. Pak je naverbovali)

2.3.2.2 Citový příznak záporný

2.3.2.2.1 *Hanlivá, pejorativní slova*

Tato skupina slov vyjadřuje negativní až pohrdlivý vztah původce sdělení k označované skutečnosti. Patří mezi ně např. *byrokrat, herka, barabizna* aj. Téměř vždy mají takovýto druh příznaku augmentativa, slova zveličelá: *babizna, chlapisko, šutrák* aj.⁵⁸

Přiklady z analyzovaného materiálu: Dva *pořvávající výrostci* arabského původu nebyli výjimkou. (HN, 9. ledna 2015, str. 8, Kdo obrátí svobodu slov a činů?); *Ztroskotanec*, který kouřil hašiš a rozvážel pizzu, aby získal peníze a mohl si koupit svoji drogu. (HN, 9. ledna 2015, str. 4, Oba útočníci prodělali výcvik, shodují se experti)

2.3.2.2.2 *Zhrubělé výrazy*

Zhrubělá slova označují skutečnosti, které vzbuzují odpor či pohoršení. Patří mezi ně např. *kecat, žvanit, chlastat* aj.⁵⁹

Přiklady z analyzovaného materiálu: Jako kdyby byly ztělesněním vlastní *pitomosti*, všeho toho, čemu se upřímně vysmíval, co sarkasticky ironizoval. (HN, 9. ledna 2015, str. 2, Svoboda za dvě eura padesát); Pokud se potvrdí, že pachatelé jsou skutečně ti dva bratři, kteří již byli předtím souzeni kvůli extremismu, tak je to obrovský *průšvih* francouzských bezpečnostních složek. (HN, 9. ledna 2015, str. 4, Teroristé si dělají nábor vyvoláváním nenávisti)

2.3.2.2.3 *Vulgární slova*

Jsou to slova, která jsou prostředkem hrubého a nespolečenského vyjadřování. Patří sem i nadávky a sprostá slova. Jde např. o tyto výrazy: *chcípnout, chcát, blít, vole* aj.⁶⁰ Mezi vulgarismy jsou řazeny i dysfemismy, tedy opaky eufemismů, zveličující společensky nevhodné a nežádoucí skutečnosti: *žrát, chrápat, buzerant* aj.⁶¹

⁵⁸ Hauser 1980, s. 51

⁵⁹ tamtéž

⁶⁰ tamtéž

⁶¹ Jílek 2005, s. 28

Příklad z analyzovaného materiálu: Zoufalá dívka chce vystoupit ze hry, kterou nebyl schopen přerušit ani sex (její "cizí" přítel se k ní chová – v rámci nevystoupitelné role – hrubě, jako k *děvce*). (HN, 22. ledna 2015, str. 7, Je suis, Je suis – čeho se bojím strach)

2.3.2.3 Další potenciálně expresivní prostředky v rovině lexikální

Potenciálně expresivní příznak mohou mít i následující lexikální prostředky:

2.3.2.3.1 *Archaismy*

„[...] jsou pojmenování ustupující jinému pojmenování novějšímu, které se stalo běžnějším.“⁶² S ohledem na míru zastarání lze rozlišit archaické jednotky zastarávající, které ze slovní zásoby teprve mizí⁶³ (Jílek jako příklady uvádí slova *arci*, *almara*, *truhlice* aj.), a jednotky zastaralé, které už zcela vymizely z aktuální slovní zásoby, např. *an*, *bradýř*, *chmelovina*, *jazykozpyt* aj.⁶⁴

Příklady z analyzovaného materiálu: I jeho příbuzní si údajně všimli toho, že se po návratu z *žaláře* „změnil“. (HN, 9. ledna 2015, str. 4, Oba útočníci prodělali výcvik, shodují se experti); S pláčem na něj volá (*neb* byť si byli fyzicky blízko, v sobě, byli daleko): Já jsem já, já jsem já! (HN, 22. ledna 2015, str. 9, Je suis, Je suis – čeho se bojím strach)

2.3.2.3.2 *Historismy*

Historismy označují skutečnosti již zaniklé. Na rozdíl od archaismů zanikla skutečnost, nikoliv pouze její označení. Patří sem např. *halapartna*, *bukanýr*, *tarasnice* aj.⁶⁵

Příklady z analyzovaného materiálu: Pevnost Evropa tak získala svého *věrozvěsta*, protože dalším logickým krokem je jen pobídka zemí k repatriacím, integrace, či dokonce asimilace není prostě možná. (HN, 13. ledna 2015, str. 8, Nejsme všichni Charlie. Nemůžeme); Je to válka proti fanaticům, jejichž *baštami* je dnes pomezí Sýrie a Iráku, Jemen, pákistánsko-afghánská hranice atd. (MF DNES, 10. ledna 2015, str. 14, Fanatický islám nemá šanci)

2.3.2.3.3 *Neologismy*

Neologismy jsou výrazy nové, které dosud nezakotvily ve slovní zásobě všech uživatelů daného jazyka, případně jsou jako nové pocíťovány. „S rostoucí frekvencí užívání tyto jednotky ztrácejí příznak novosti, pronikají do obecného užívání a stávají se neutrální součástí

⁶² Jílek, 2005, s. 20

⁶³ Jsou součástí pasivní, příp. aktivní slovní zásoby starších generací.

⁶⁴ Jílek 2005, s. 20

⁶⁵ Jílek 2005, s. 21

lexikálního systému.⁶⁶ Bečka uvádí, že tvořením expresivních neologismů vynikají především zájmové slangy, v nichž je potřeba nových expresivních slov výrazná.⁶⁷ V žurnalistické praxi se hojně vyskytují aktualizované frazeologismy, které rovněž lze považovat za neologismy.⁶⁸ Jílek uvádí tyto příklady neologismů: *alkoholizovat*, *elektronické mýto*, *siloun*, *spočet* aj.⁶⁹

Příklad z analyzovaného materiálu: I proto, že Francie na rozdíl třeba od Velké Británie nevyznává "multi-kulti" přístup [...]. (MF DNES, 10. ledna 2015, str. 14, Fanatický islám nemá šanci)

2.3.2.3.4 Inkongruentní užití slova

Inkongruentní užití slova je případ, kdy je slovo užitó v rozporu s kontextem.⁷⁰

Příklady z analyzovaného materiálu: Rovněž "kariéra" třetího teroristy z Paříže, Amedyho Coulibalyho, odpovědného za smrt pěti lidí, ukazuje na poměrně široké propojení různých radikálních islámských sítí v Evropě i mimo ni. (MF DNES, 10. ledna 2015, str. 2, Teror ve Francii ukazuje na širší propojení radikálů v Evropě); A předtím než hodíme kamenem, měli bychom si vzpomenout, že Breivik byl čistokrevný Nor, Evropan a hlásil se ke křesťanství. (HN, 22. ledna 2015, str. 9, Je suis, Je suis – Čeho se bojíš strach)

2.3.2.3.5 Slova s omezenou oblastí užívání

Do této kategorie Bečka řadí slova lidová (*vejrat*), nářeční (*schour*), odborná (*Petrocallis pyrenaica*) a slova s expresivitou exotickou (*tajga*, *tundra*, *jurta*, *rikša* aj.). Expresivnost vzniká tehdy, když je slovo použito v oblasti, do níž nepatří. Jedná se např. o použití odborného termínu v oblasti umělecké či použití knižního výrazu v hovorové češtině.⁷¹

Příklady z analyzovaného materiálu: Mohlo by tak dojít přesně k tomu, oč teoretici a praktici *salafi-džihádismu* již léta usilují. (HN, 9. ledna 2015, str. 4, Teroristé si dělají nábor vyvoláváním nenávisti); Pro řadu Francouzů je v pravém slova smyslu *breviářem* inteligentního humoru, který si vidí dál než na špičku nosu. (HN, 9. ledna 2015, str. 2, Svoboda za dvě eura padesát)

⁶⁶ Jílek 2005, s. 21

⁶⁷ Bečka 1992, s. 127

⁶⁸ srov. Jílek 2005, s. 22-23

⁶⁹ Slovo *alkoholizovat* je neologismem slovotvorným, stejně jako slova *siloun* a *spočet*. *Elektronické mýto* je potom neologismem souslovným.

⁷⁰ Bečka 1992, s. 125

⁷¹ tamtéž

2.3.2.3.6 *Pojmenování nepřímá*

„Autor označí jev skutečnosti slovem, které lexikálně má jiný význam, označuje jinou skutečnost. Neoznačuje tedy jev přímo, nýbrž oklikou.“⁷² Do této kategorie spadají metafory či metonymie, které sdělení ozvláštňují, nelze sem však zařadit všechny tyto prostředky a při posuzování expresivity je nutné zohlednit ráz a kontext sdělení.

Příklady z analyzovaného materiálu: A také, aby se nezbytná protiteroristická opatření neproměnila *ve svazující krunýř*. (HN, 8. ledna 2015, str. 8, Vražda v ulici Nicolas-Appert); A určitě není nadnesené, když jste přesvědčena, že – po vojensku řečeno – *padl na poli cti* svého povolání. (HN, 8. ledna 2015, str. 7, Teroristický útok otrásl Francií. Útočili dobře vycvičení extremisté)

2.3.2.3.7 *Pojmenování intenzifikační*

Slouží k vyjádření intenzity dojmu, což samo o sobě často vede k expresivnímu vyjádření. Bečka uvádí následující příklady: *štramfál chleba*, *hafan*, *nalítat se* aj.⁷³

Příklady z analyzovaného materiálu: Vedle toho i jeden z nejnadanějších a nejznámějších kreslířů a karikaturistů své generace *v galaxii*. (HN, 9. ledna 2015, str. 2, Svoboda za dvě eura padesát); Avšak tentokrát měla jedna z "obětí" pistole Glock 17, pořádné *dělo* s osmnácti náboji. (MF DNES, 20. ledna 2015, str. 7, Jak si v Texasu přehráli masakr z Paříže)

2.3.2.3.8 *Frazeologismy a idiomy*

„[...] jsou víceslovná pojmenování ustálená s přeneseným (obrazným) významem.“⁷⁴ Jednotlivá slova v nich ztrácejí svůj původní význam a získávají význam nový, který je na frazeologismus vázaný. Jílek zmiňuje, že jedním z rysů frazeologismů je častá expresivnost.⁷⁵ Tedy ne všechna frazeologická vyjádření jsou nutně expresivní. K vyhodnocení jejich expresivity je třeba uvážit kontext, v jakém jsou použita. Dle Jílka, Bednaříkové a kol. mají expresivní charakter frazeologismy intenzifikační, jelikož součástí hodnotící měrové charakteristiky je automaticky prvek citového sebevyjádření.⁷⁶ Jako příklad mohou posloužit následující frazeologismy: *tnout do živého*, *otevřený boj*, *jablko sváru*, *pro nic za nic* aj.

⁷² Bečka 1992, s. 125

⁷³ Bečka 1992, s. 108-109

⁷⁴ Jílek 2005, s. 73

⁷⁵ tamtéž

⁷⁶ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 45

Příklady z analyzovaného materiálu: Všechno je nám spíš jedno, nic moc nepromýšlíme, takže když někdo *zatlačí na* protofašistickou *pilu*, jsme náchylní přitakat. (HN, 9. ledna 2015, str. 8, Českou svobodu ničí lhostejnost); Česko je sice zapojené do operací v Afghánistánu a jeho jednotky působily v Iráku, zároveň je ale podle odborníků jen *malým hráčem* ve světové politice na to, aby stálo teroristům za pozornost. (HN, 9. ledna 2015, str. 3, Čeští muslimové jsou klidní. Ale pozor, neprovokovat, radí tajná služba)

2.3.2.4 Expresivita kontextová

U slov lexikálně expresivních je třeba upozornit na jejich možné dvojí vyznění, kdy v závislosti na kontextu mohou mít buď pozitivní, nebo negativní příznak, jak bylo nastíněno v kapitole 2.2.2. Jílek jako příklad uvádí pejorativní slovo *psisko*, jež může být užito rovněž jako výraz familiární. Naopak deminutiva mohou od kladného příznaku přejít k zápornému, jsou-li užita např. ironicky – Jílek uvádí tyto příklady: *hošík* (ne ve smyslu chlapec), *synáček* aj.⁷⁷

Jílek, Bednaříková a kol. uvádí, že kontextová expresivita je založena na kontrastu způsobeném užitím výrazových prostředků, které neodpovídají kontextu svým věcným významem.⁷⁸

S ohledem na fakt, že v lexikální rovině kontextová expresivita vzniká v kontextu bezprostředním, nikoliv až v celkové výpovědní perspektivě, a je založena na inkongruentním užití lexikálních jednotek⁷⁹, zařazuji kontextovou expresivitu k lexikální rovině, nikoliv k rovině syntaktické.

Příklady z analyzovaného materiálu: Nechejme stranou tezi muslim = terorista. *Kdyby tomu tak bylo, tak – obrazně řečeno – všichni tři teroristé nezemřeli zabarikádováni v jakési venkovské tiskárně či v košer obchodě, ale uspořádali by tiskovou konferenci na předměstí Paříže, obklopeni stovkami, ba tisíci svých ozbrojených příznivců.* (MF DNES, 10. ledna 2015, str. 14, Fanatický islám nemá šanci); *Ze studijních důvodů devětkrát po sobě vystříleli redakci Charlie Hebdo, aby zjistili, jestli by pomohlo, kdyby měl někdo zbraň.* (MF DNES, 20. ledna 2015, str. 7, Jak si v Texasu přehráli masakr z Paříže)

⁷⁷ Jílek 2005, s. 27

⁷⁸ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 59

⁷⁹ tamtéž

2.3.3 Expresivita v rovině syntaktické

Při sledování expresivních prostředků v rovině syntaktické vychází tato práce z monografie M. Grepla věnující se emocionálně motivovaným aktualizacím v syntaktické rovině výpovědi, přičemž se nevěnuje aktualizacím v rovině výstavby konkrétního obsahu, jež se týká expresivity v rovině lexikální, která je rozebrána výše. Využito je rovněž práce J. V. Bečky a práce V. Jílka a B. Bednařikové sledující jazykové prostředky s potenciálem porušit zpravodajskou normu.

Při popisování expresivních prostředků v rovině syntaktické rozlišuje tato práce rovinu modální stavby výpovědi, rovinu mluvnické stavby věty a rovinu aktuálního větného členění. Upozornit je nutné rovněž na fakt, že zatímco Bečka užívá termínu *expresivita*, Grepl zpravidla hovoří o *emocionalitě*. Tato práce respektuje odlišnosti v terminologii obou autorů a zachovává je. Jak bylo naznačeno v kapitole 2.1, obou termínů však využívá jako synonym.

2.3.3.1 Expresivita v rovině modální stavby výpovědi

Bečka rozlišuje tři druhy prostředků, jimiž se dá vyjádřit citová stránka výpovědi: *zvláštní typ vět (věty citové), prostředky syntaktické a tvaroslovné a prostředky lexikální*.⁸⁰

Věty citové vedle sdělení objektivní skutečnosti vyjadřují rovnou i citový vztah původce k této skutečnosti. Jde především o věty zvolací, přací, rozkazovací a tázací (tzv. věty výzvové).⁸¹

„**Věty zvolací** vyjadřují sdělení s citovou expresivností. Bývají uvozeny zájmenem *to* v platnosti částice, např.: *To* jsem se lekl! - *To* to bolí! – *To* byl zmatek!“⁸² Bečka dále upozorňuje na specifika intonace, jakou jsou takové věty užívány v mluvené podobě. Vzhledem k psanému charakteru analyzovaného materiálu se však tato práce zvukovým expresivním prostředkům nevěnuje. V psané podobě existují podle Bečky potíže s označením těchto vět – nejčastěji je užíván vykřičník, řídčeji otazník a tečka, setkat se můžeme rovněž s kombinací otazníku a vykřičníku.⁸³

⁸⁰ Bečka 1992, s. 199

⁸¹ tamtéž

⁸² tamtéž

⁸³ Bečka 1992, s. 200

Příklady z analyzovaného materiálu: *Charlie bude žít!* (MF DNES, 17. ledna 2015, str. 9, Poslední potlesk pro karikaturistu Charba); *Tedy alespoň doufejme!* (MF DNES, 9. ledna 2015, str. 12, Pro samé ohledy nevidíme zlo)

„**Věty přací** vyjadřují přání, tj. vůli, kterou ani autor, ani adresát nemohou sami splnit. Přání mívá různý citový odstín, např. obavy, lítosti.“⁸⁴ Věty přací mohou mít formu rozkazovacích vět, od nichž se potom liší pouze sémanticky. K tomu dochází, pokud se přání týká adresáta: *Měj se dobře a pozdravuj doma*. V tomto příkladu je první věta přací, druhá rozkazovací.⁸⁵

Věty tázací mají podle Bečky expresivitu apelovou, kterou často doplňuje rovněž expresivita citová. Expresivitu apelovou, kterou mnohdy doplňuje expresivita citová, vnímá Bečka rovněž u **vět rozkazovacích**.⁸⁶

Příklady z analyzovaného materiálu: *A proč ne znovu Charlie Hebdo?* Už zde byl a titul je možné klidně použít. (HN, 9. ledna 2015, str. 2, Svoboda za dvě eura padesát); *Důvod?* Týdeník přetiskl sérii karikatur proroka Mohameda z dánského časopisu Jyllands-Posten. (HN, 9. ledna 2015, str. 2, Svoboda za dvě eura padesát)

M. Grepl podobně uvádí, že postoj původce výpovědi může být čtverý: konstatování, otázka, příkaz nebo přání. „Jednotlivé postoje se liší od sebe tím, že se v nich v různé intenzitě uplatňuje vedle základní stránky intelektuální stránka volní.“⁸⁷ Základním mluvnickým prostředkem je podle Grepla slovesný způsob – indikativ, imperativ či kondicionál.⁸⁸

2.3.3.2 Expresivita v rovině mluvnické stavby věty

Citově motivované aktualizace podle Grepla náleží převážně do roviny mluvnické stavby věty, avšak s přesahy do jiných rovin, zvláště pak do roviny aktuálního větného členění. Fakticky se jedná o odchylky od schémat syntaktických vztahů mezi větnými členy v neutrálních výpovědích. Grepl uvádí, že čím větší je stupeň citového zaujetí, tím méně mluvčí dbá na formální stránku projevu.⁸⁹ Jak je přiblíženo v kapitolách 3.1 – 3.2.2, v psaných zpravodajských sděleních je možnost citového zaujetí omezena, což je dáno požadovanou informativní funkcí sdělení. V publicistických sděleních neporušuje citové zaujetí normu.

⁸⁴ Bečka 1992, s. 200

⁸⁵ Bečka 1992, s. 200-201

⁸⁶ Bečka 1992, s. 201

⁸⁷ tamtéž

⁸⁸ Grepl 1967, s. 33

⁸⁹ Grepl 1967, s. 52

K užití jakýchkoliv syntaktických odchylek ovšem dochází záměrně, není to důsledek nedbalosti.

Grepl rozlišuje dvojí povahu citových aktualizací v této rovině: prostředky ustálené, které jsou užívány obecně a mohou se považovat za součást systému jazyka, a prostředky neustálené, jež lze chápat jako individuální projevy citu, a u nichž je přítomna silná neintenční složka.

2.3.3.2.1 *Citově motivované aktualizace (více či méně) ustáleného typu*

Porušování shody v gramatickém rodě je vždy spojeno s motivovanou slovoslednou inverzí, např.: *chlap líná, dědek stará* aj. Jílek, Bednaříková a kol. uvádí, že záměrné užití koncovek životných maskulin působí výrazně expresivně.⁹⁰ Podle Grepla je užití středního rodu výrazem silného opovržení, jako příklad uvádí větu: *Přišla tam jakási špinavá ženská a hned se to dralo dopředu k pultu!* aj.⁹¹

Příklad z analyzovaného materiálu: *Jinak tam ale děti bylo spousta* – byl to opravdu silný pocit, ti lidé mají strach (obavy určitě), a stejně tam jdou s dětmi. (MF DNES, 12. ledna 2015, str. 12, Bezprostřednější (a větší) demonstraci jsem v Paříži nezažila)

Užívání tzv. citového genitivu: *Té bídy za války! Těch procházek, schůzek a těch plánů do budoucnosti!* aj.

Kategorii osoby a čísla užitou v rozporu s číslem a osobou skutečnou lze pozorovat např. v mazlivých dialozích mezi dětmi a dospělými, např. *Tak ono tomu bylo po mně smutno?* aj. Odstín posměchu a ironie má užití 1. osoby množného čísla místo osoby druhé: *Podívejme se na panstvo! Známe to!* aj. Dalším případem je tzv. onikání, tedy užití třetí osoby plurálu místo osoby druhé: *Na to jsou ještě moc mladé!* aj. „Přeneseně nabývá onikání – původní výraz úcty, zdvořilosti – odstínu posměchu, ironie [...]“⁹² Podobně expresivní je užití 3. osoby singuláru místo osoby druhé: *Vysvětluju ti to už půl hodiny – a ona tomu nerozumí!* aj. a užití 1. osoby místo osoby druhé: *Hrdino! Bud' mám čisté svědomí, nebo nemám čisté svědomí.* aj. Rovněž užití neosobní formy místo formy osobní lze považovat za expresivní: *Takhle se se mnou nesmí mluvit!* aj.⁹³

⁹⁰ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 31

⁹¹ Grepl 1967, s. 53

⁹² tamtéž

⁹³ Grepl 1967, s. 53-54

Časové normy jako prostředky aktualizace mohou být výrazem citové motivace. Užití přítomného času místo času minulého, případně vazby „*budu, budeš* + infinitiv“ místo prezentu má expresivní potenciál, expresivní však vždy není, je třeba vždy brát ohled na konkrétní komunikační situaci.⁹⁴

Příklady z analyzovaného materiálu: *Už v přízemí domu zabijí jednoho člověka.* (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 2, Právě měli poradu. Přišli vrazi a nedali jim šanci); *Skupina vrahů, která se ve středu kolem půl dvanácté dostane do redakce uprostřed probíhající porady, jde najisto.* (tamtéž)

2.3.3.2.2 **Citově motivované aktualizace nestabilizované**

„Mnohé emocionální aktualizace v rovině mluvnické stavby věty mají povahu prostředků nestabilizovaných, řečových, vznikajících v samém průběhu realizace projevu vlivem silné emoce.“⁹⁵ Je opět třeba zdůraznit, že v připravených psaných sděleních vznikají tyto aktualizace záměrně.

Grepl uvádí následující aktualizace:

Citové opakování slov (*Já... já... já... jsem to neudělal!*)

Příklady z analyzovaného materiálu: *Není Francouze, který by ho neznal. Není novinového stánku, kde by chyběl.* (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 3, Charlie Hebdo. Časopis, kterému není nikdo a nic svaté); *Čtyři muži spjatí s Charlie Hebdo. [...] Čtyři muži, jejichž humor už nikoho nepobaví ani nerozhoří.* (tamtéž)

Citové pauzy ve větách či slovech se podle Grepla často kombinuje s opakováním slov. Emocionálnost v tomto případě tkví v tom, že citová segmentace narušuje neutrální členění promluvy na úseky. Jako příklad uvádí promluvu *Proč – by – se – nevrátil – Co to říkáte – Vy něco víte?*⁹⁶

Příklad z analyzovaného materiálu: *Odhadem jen pár minut poté, co útočníci odjeli – člověk vjel do té ulice, a aniž chápal, co se tam děje, začal okamžitě vnímat obrovské napětí.* (MF DNES, 12. ledna 2015, str. 12, Bezprostřednější (a větší) demonstraci jsem v Paříži nezažila)

⁹⁴ Grepl 1967, s. 54-55

⁹⁵ Grepl 1967, s. 55

⁹⁶ tamtéž

Jmenné věty (*Taková hloupost!*) mnohdy nahrazují věty slovesné v projevech emocionálně vzrušených. O expresivitě lze hovořit zejména při hromadění jmenných vět.⁹⁷ Pro psaná sdělení jsou jmenné věty typické, v tištěných médiích často tvoří titulky článků.

Příklady z analyzovaného materiálu: *Ne teroristé – jen padělatelé* (HN, 9. ledna 2015, str. 3, Čeští muslimové jsou klidní. Ale pozor, neprovokovat, radí tajná služba); *Drsný. Neuctivý. Někdy až nechutný. Jindy opravdu vtipný.* (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 3, Charlie Hebdo. Časopis, kterému není nikdo a nic svaté)

Vokativní věty pojmenovávají adresáta, přisuzují mu nějaký příznak a obrazejí jeho pozornost k původci sdělení. Grepl jako příklad užívá větu *Osle!*⁹⁸

Úsečné věty člení text do malých uzavřených celků, které se mohou ve sdělení často opakovat.⁹⁹

Příklady z analyzovaného materiálu: *Podezřelí, které přišla policie zatknout, začali střílet. Zásahová jednotka palbu opětovala. Dva z ozbrojenců byli zabiti, třetí zatčen.* (MF DNES, 17. ledna 2015, str. 8, Belgický zátah na islamisty ukázal, že hrozba číhá všude); *Zastřelení dvou islámských atentátníků, kteří brutálně zabíjeli v časopise Charlie Hebdo, by mohlo být dobrým koncem celé tragédie. Není a nebude. Bohužel, bohudík.* (HN, 12. ledna 2015, str. 8, Společný občanský odpor proti násilí)

2.3.3.3 Expresivita v rovině aktuálního větného členění

„Také v rovině aktuálního větného členění dochází při citovém zaujetí mluvčího k různým aktualizacím, při kterých se obměňuje a modifikuje základní (nepříznakový) způsob realizace významové výstavby v jednotlivých typech výpovědí.“¹⁰⁰ Tyto aktualizace umožňují autorovi komunikátu zdůraznit¹⁰¹ určitou část sdělení, vyjádřit její zásadnost, důležitost v celém kontextu. Podle Grepla díky tomu převládá nad složkou emocionální funkce komunikativní.¹⁰²

2.3.3.3.1 Tzv. subjektivní slovosled

Tato forma zdůraznění je většinou spjata s emocionálním zaujetím mluvčího. Grepl dále zdůrazňuje, že subjektivní slovosled lze jako aktualizací postup uplatnit pouze tehdy, když

⁹⁷ srov. Grepl 1967, s. 55-56

⁹⁸ Grepl 1967, s. 57

⁹⁹ Grepl 1967, s. 58

¹⁰⁰ Grepl 1967, s. 89

¹⁰¹ Zatímco v mluveném projevu lze takového efektu dosáhnout intonací, pauzami a dalšími rétorickými prostředky, v psaném textu tuto funkci plní interpunkční znaménka.

¹⁰² Grepl 1967, s. 89

postupem nepříznačným je tzv. slovosled objektivní. To se týká zejména oznamovacích a rozkazovacích vět a částečně i zjišťovacích otázek. Jako příklad uvádí větu *Celé generace se bojovně hlásily k jeho revolučnímu odkazu!*, jejíž objektivní slovosled je následující: *K jeho revolučnímu odkazu se hlásily celé generace.*¹⁰³

Jílek, Bednaříková a kol. zmiňují, že ve zpravodajství se tato konstrukce objevuje často. Důvodem je fakt, že začátek věty má zároveň funkci titulku.¹⁰⁴

Příklady z analyzovaného materiálu: *Mezitím podle čerstvého průzkumu si 42 procent Francouzů myslí, že by se tisk měl vyhnout publikování karikatur proroka Mohameda. (MF DNES, 19. ledna 2015, str. 9, V Evropě, kde může být 20 spících buněk džihádu, hlídají už i parašutisté); Pravidla potvrzují výjimky a atentát na redakci francouzského satirického týdeníku Charlie Hebdo je jednou z nich, protože [...]. (HN, 8. ledna 2015, str. 8, Vražda v ulici Nicolas-Appert)*

2.3.3.3.2 Zdůrazňování částí výpovědi uvnitř jádrové nebo základové složky

„Tyto typy vytýkavého důrazu nebývají obligátně svázány se stránkou emocionální. Jde tu naopak obvykle o záměrně intelektuální vytčení některé části jádrové nebo východiskové složky výpovědi, nejednou s cílem postavit ji s něčím do kontrastu.“¹⁰⁵ Citová složka ovšem podle Grepla může v konkrétních případech tyto typy důrazu doprovázet. Za specifické považuje případy, kdy zdůrazňovaná část výpovědi obsahuje výrazy expresivní. V takovém případě nejde o pouhé zdůraznění, nýbrž do jisté míry o nabytí expresivity.¹⁰⁶

Grepl jmenuje tři prostředky, jakých se obvykle užívá při zdůrazňování části výpovědi:

- přesun větného nebo úsekového přízvuku
- vytýkací částice a příslovce
- slovosledná inverze

Prvnímu způsobu se tato práce logicky nevěnuje, jelikož jde o způsob, který se netýká psaného textu. Jen zřídka podle Grepla vytváří expresivitu způsob druhý, tedy užití vytýkacích částic. O expresivní prostředek se jedná pouze v případě, že samo vytyčené slovo, případně slovní spojení, je expresivní, např.: *V době krize nebylo někdy ani na kus žvance!* aj.

¹⁰³ Grepl 1967, s. 91-92

¹⁰⁴ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 116

¹⁰⁵ Grepl 1967, s. 94

¹⁰⁶ tamtéž

Slovoslednou inverzi lze využít tam, kde jde o spojení se stabilizovaným slovosledným schématem. Grepl zmiňuje zejména atributivní syntagmata adjektivum + substantivum. Nepříznakovým postavením přídavného jména je pozice před jménem podstatným, inverzi lze zdůraznit vlastnost, nikoliv jejího nositele. Jako příklad slouží věta *Tady ten dopis žlutý by se měl zanést na poštu ihned.*

Příklady z analyzovaného materiálu: A přesto je právě tento minimální (!) souhlas, minimální přitakání jedinou cestou, jak [...]. (HN, 12. ledna 2015, str. 8, Společný občanský odpor proti násilí); [...] to je přece *ten* Abbás, který vede Muslimskou unii, jež má asi 15 členů. (HN, 13. ledna 2015, str. 8, Nejsme všichni Charlie. Nemůžeme)

2.3.3.3 Osamostatnění částí výpovědi

„Osamostatňování částí výpovědi patří k nejvýraznějším aktualizacím v rovině výstavby aktuálního větného členění.“¹⁰⁷ Grepl rozlišuje tři základní typy osamostatňování: vytýkání východiska nebo jádra před výpověď, dodatkové připojování východiska k výpovědi nebo dodatkové zpřesňování jádrové části výpovědi. Upozorňuje na to, že ne vždy je vytčení části výpovědi motivováno emocionálně, zvláště v mluveném projevu může vyjadřovat potřebu mluvčího blíže specifikovat určitou část promluvy.¹⁰⁸

Byť je osamostatnění částí výpovědi záležitostí primárně improvizovaného mluveného projevu, v psané formě ho lze záměrně, cíleně použít, např. při snaze napodobit mluvený projev. Grepl uvádí tyto příklady: *o tom* jsem něco slyšel – *o těch kursech*; *ted' už se tam* myslím tak často nechodívá – *do těch Jaroměřic.*

Příklady z analyzovaného materiálu: Střílelo se však pouze zbraněmi na paintball. *A byl to jen pokus.* (MF DNES, 20. ledna 2015, str. 7, Jak si v Texasu přehráli masakr z Paříže); [...], takže mohl tasit stejně rychle jako James Bond. *Přesto nestíhal.* (MF DNES, 20. ledna 2015, str. 7, Jak si v Texasu přehráli masakr z Paříže)

2.3.3.4 Opakování částí výpovědi

Opakování částí výpovědi je podle Grepla velmi důležitým prostředkem emocionálního zaujetí autora v rovině aktuálního členění výpovědi. Zpravidla se podle něj opakuje samotné

¹⁰⁷ Grepl 1967, s. 97

¹⁰⁸ Grepl 1967, s. 98

centrum výpovědního jádra, zároveň se tato složka zdůrazňuje a vytýká. Jako příklad slouží tato věta: *Šel a šel, až přišel k velikému lesu.*¹⁰⁹

Příklady z analyzovaného materiálu: [...] *už dost, už nemůžu!* (HN, 15. ledna 2015, str. 20, V USA by si Charlie asi jen tak neškrtil); A takových cílů jsou v každé metropoli *tisíce a tisíce*. (MF DNES, 8. ledna 2015, str. 16, Tíhu za provokace typu venčení prasat ponесou tajné služby)

2.3.3.4 Další prostředky expresivity v rovině syntaktické

2.3.3.4.1 Apostrofa

Apostrofa je podle Jílka, Bednařikové a kol. výrazným expresivním prostředkem. Slouží k zaujetí a vtažení recipienta do sdělení.¹¹⁰

Příklady z analyzovaného materiálu: *Tak odpusťte pár „divných“ otázek.* (MF DNES, 10. ledna 2015, str. 14, Smát se víře ve jméno svobody slova?); *Vážení čtenáři, promiňte mi to.* (MF DNES, datum, str., Kdo je tady Charlie)

2.3.3.4.2 Apoziopce

Z hlediska normy nemůže být apoziopce nikdy užita neutrálně, jelikož se jedná o expresivní básnickou figuru.¹¹¹

Příklady z analyzovaného materiálu: *V každodenním životě člověk dnes a denně naráží na Francouze afrického či blízkovýchodního původu, kteří normálně pracují, platí daně... a v posledních dnech říkají "Je suis Charlie".* (MF DNES, 10. ledna 2015, str. 14, Fanatický islám nemá šanci); *Byť pesimista namítne, že v Paříži mezitím došlo ke dvěma dalším atentátům a po celé Francii k několika antimuslimským incidentům...* (tamtéž)

¹⁰⁹ Grepl 1967, s. 110

¹¹⁰ Jílek, Bednařiková a kol. 2015, s. 116

¹¹¹ Jílek, Bednařiková a kol. 2015, s. 115

3 Zpravodajství a dílčí oblast publicistická

S ohledem na cíl této práce, tedy analýzu četnosti expresivních prostředků v textech zpravodajských a publicistických, považuji za vhodné stručně vymezit a definovat obě dílčí publicistické oblasti. Rovněž je nutné zmínit způsob fungování mediálních institucí, a to s ohledem na původ expresivity a její případné účelové využití.

3.1 Vymezení základních pojmů

D. McQuail rozlišuje pět základních funkcí médií ve společnosti: *informování, korelaci, kontinuitu, zábavu a získávání*.¹¹² J. Bartošek podle funkce člení žurnalistická sdělení na zpravodajská, publicistická, beletrizující, naučná a zábavní.¹¹³

Toto základní kritérium funkce využívá i V. Jílek pro vymezení stylu *publicistického, žurnalistického a publicistiky*. „Publicistický styl zahrnuje veškerá sdělení produkovaná širokou množinou původců – novináři, státními orgány, politiky, stranami, sdruženími, výrobními podniky, občany aj., který jsou určena veřejnosti, širokému (heterogennímu, disperznímu), popřípadě určitým způsobem na základě zájmů, názorů atd. vymezenému publiku.“¹¹⁴ Cílem těchto sdělení je kromě informování i persvaze, motivace, získávání, estetické naplňování či zábava.¹¹⁵

Žurnalistický styl podle Jílka představuje podmnožinu sdělení náležejících do publicistické oblasti, která jsou produkovaná žurnalisty či publicisty a publikovaná skrze masová média. Publicistiku vnímá Jílek jako neterminologické označení dílčí stylové oblasti publicistické.¹¹⁶

Jílek dále za pomoci pragmatického hlediska¹¹⁷ rozděluje oblast publicistickou na dílčí stylové oblasti: zpravodajskou, publicistickou v užším smyslu slova a beletrizující. Do dílčí

¹¹² McQuail 2009, s. 110

¹¹³ Bartošek 1997, s. 45

¹¹⁴ Jílek 2009, s. 52

¹¹⁵ Jílek 2009, s. 50-52

¹¹⁶ Jílek 2009, s. 52

¹¹⁷ V Jílkově chápání lze sdělení rozlišovat i na základě nepragmatických aspektů. Za základní nepragmatické kritérium Jílek označuje psanost a mluvenost. Zatímco komunikáty mluvené se vyznačují různou mírou připravenosti, komunikáty psané podle Jílka předpokládají důkladnou promyšlenost a připravenost ze strany redaktora i redakce, která se projevuje ve volbě výrazových prostředků a v promyšlené struktuře.

oblasti zpravodajské patří sdělení, která plní informační funkci. Sdělení, která kromě informování plní i funkci persvazivní a získávací, jsou řazena do dílčí oblasti publicistické.¹¹⁸

3.1.1 Dílčí oblast zpravodajská

Zpravodajství považuje Bartošek za základ žurnalistiky.¹¹⁹ „Cílem dílčí oblasti zpravodajské je podat věcné informace o nových či aktuálních jevech a událostech, o nichž si příjemci přejí být či by měli být informováni, popřípadě o tom, co by je mohlo zajímat.“¹²⁰ Základní funkcí zpravodajských sdělení je funkce informativní, od čehož se odvíjí požadavek na zpravodajská sdělení na maximální objektivitu, dokumentárnost a vyloučení formativních prvků a subjektivity.¹²¹ Bartošek upozorňuje na to, že emotivní výrazy, vulgarizmy, slangová a argotická slova a spojení ani tzv. okazionalismy do zpravodajství nepatří.¹²²

Rovněž Jílek, Bednaříková a kol. uvádí, že pokud má být zpravodajství přesné a úplné, musí být založeno na spisovném a neutrálním jazyku, postrádat jakékoliv flexivní nebo slovtvorné prostředky, které nesou známky hodnocení, kontextové expresivity nebo ironie, které by mohly mást příjemce.¹²³

„Nezbytné je ale upozornit na skutečnost, že informativní funkce v čisté podobě bez náznaku persvaze je omezena ve své podstatě pouze na zpravodajská sdělení v rozsahu zprávy v základní podobě, označované též jako zpráva ryzí, a kratší.“¹²⁴ V delších zpravodajských sděleních, která odpovídají na otázky *jak* a *proč*, je implicitně přítomno porušení informativní funkce.¹²⁵

3.1.2 Dílčí oblast publicistická

„V žurnalistické teorii se do publicistiky řadí texty, jejichž funkcí není informovat, nýbrž informace komentovat a hodnotit. Publicistika má adresáty získávat, přesvědčovat

¹¹⁸ Jílek 2009, s. 53

¹¹⁹ Bartošek 1997, s. 51

¹²⁰ Jílek 2009, s. 55

¹²¹ Jílek 2009, s. 57

¹²² Bartošek 1997, s. 57

¹²³ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 27

¹²⁴ Jílek 2009, s. 58

¹²⁵ tamtéž

a vybízet.“¹²⁶ Podobně chápe dílčí oblast publicistickou i M. Čechová, která zdůrazňuje především funkci persvazivní.¹²⁷

„Styl publicistický v užším smyslu je modifikován nejen modelovostí a automatizací vyjádření, ale výrazně převládají i prostředky stylové aktualizace, aktivizace. [...] Napomáhají k realizaci funkce persvazivní a získávací, neboť obraznost vyjádření poutá pozornost, projev je emocionálnější [...].“¹²⁸ Rovněž Jílek uvádí jazykové prostředky, které jsou v publicistických sděleních aktualizovány, a vedle frazeologismů, okazionalismů, figur či trop zmiňuje inherentní, adherentní i kontextovou expresivitu.¹²⁹

Zatímco tedy ve zpravodajských sděleních je expresivita nežádoucí, jelikož porušuje informativní funkci a narušuje zpravodajskou normu, v dílčí oblasti publicistické je naopak vyžadována jako prostředek aktualizace a aktivizace příjemce. Zároveň může sloužit jako prostředek argumentační, v závislosti na konkrétním užití může jít o autorovo sebevyjádření.

3.2 Faktory ovlivňující podobu sdělení

3.2.1 Vliv komercializace

Rozdíly mezi sděleními zpravodajskými a publicistickými ovšem jsou ovšem stírány vlivem komercializace, případně bulvarizace. McQuail hovoří o zpravodajství zpracovaném tak, aby zaujalo široké publikum, pobavilo¹³⁰ a bylo efektivní z hlediska finančních nákladů.¹³¹ Právě závislost na čtenosti či sledovanosti, tedy příjmech z prodeje, a na tato data navázaných příjmech z inzerce má vliv na podobu a jazyk sdělení. Jílek, Bednaříková a kol. uvádí, že dochází i k bulvarizaci sdělení, kdy chce mediální instituce prostřednictvím mj. expresivity šokovat a apelovat na základní pudy recipientů.¹³² Jílek v této souvislosti hovoří o vycházení vstříc neintelektuálním očekáváním publika, které je motivováno komerčními důvody a uvádí jazykové prostředky porušování informační kvality. Expresivní jednotky porušují zásady informační kvality¹³³ v rovině vnitřní lingvistiky, stejně jako např. metafory, metonymie aj.

¹²⁶ Bartošek 1997, s. 63

¹²⁷ Čechová 2003, s. 228

¹²⁸ tamtéž

¹²⁹ Jílek 2009, s. 82

¹³⁰ V souvislosti s tím se používá označení „infotainment“, případně počestěle „infozábava“.

¹³¹ McQuail 2009, s. 138

¹³² Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 79

¹³³ Jedná se o porušení aspektu neutrality s přesahem do aspektu pravdivosti.

Zpravodajská sdělení v důsledku toho přestávají vyhovovat požadavku objektivitu a fakticky přecházejí do dílčí oblasti publicistické.¹³⁴

3.2.2 Vliv individuality původce

Ne vždy má ovšem porušení zásad informační kvality původ v mediální instituci. Ačkoliv redakce a vydavatelství mají nastaveny filtry, které mají kontrolovat práci jednotlivých redaktorů, neznamená to, že by redaktor neměl vliv na výslednou podobu sdělení. Trampota upozorňuje, že do podoby zprávy se promítají osobní postoje a hodnoty redaktora, jeho úroveň vzdělání, ale i pohlaví, věk či vnímání vlastní role ve společnosti.¹³⁵

¹³⁴ Jílek 2009, s. 65-67

¹³⁵ Trampota 2006, s. 50-51

4 Praktická část

4.1 Metodika analýzy

Jak je nastíněno v úvodu práce, analyzovány jsou články ze dvou celostátních deníků – Hospodářských novin a Mladé fronty DNES –, které reflektují atentát na redakci francouzského časopisu Charlie Hebdo v lednu 2015. Na základě provedeného předvýzkumu považují za vhodné analyzovat články, které v uvedených denících vyšly v období 8. ledna 2015 – 22. ledna 2015. Jak ukazuje tabulka níže, četnost článků věnujících se danému tématu se postupně snižovala, poslední relevantní text vyšel 22. ledna 2015 v Hospodářských novinách. V následujících čtyřech dnech v ani jednom z analyzovaných deníků nevyšel žádný článek věnující se danému tématu. Naopak se zvyšovala četnost článků, v nichž byl útok na redakci Charlie Hebdo zmíněn, avšak téma textu bylo jiné (např. zpráva o protiislámských demonstracích hnutí Pegida). Takové články analyzovány nejsou.

Analyzovány jsou texty, které o dané události přímo referují (např. hlavní zpravodajský text o atentátu, který vyšel v obou denících den poté), nebo ji rozvíjí (publicistická sdělení zamýšlející se nad tím, jak ve světle atentátu změnit bezpečnostní politiku země).

Zohledněn bude odlišný charakter obou vybraných deníků. Vzhledem k faktu, že MF DNES vychází, na rozdíl od HN, i v sobotu, nelze přímo porovnávat a interpretovat absolutní četnost expresivních prostředků bez přihlédnutí k rozdílu mezi počtem analyzovaných vydání. Proto je v příslušné tabulce vypočítán průměr počtu expresivních prostředků na jeden článek, zvlášť pro HN a MF DNES a zvlášť pro dílčí oblast zpravodajskou a dílčí oblast publicistickou.

Dále je nutno zohlednit podobu obou deníků. Zatímco HN vychází po celém území České republiky v jednotné podobě, MF DNES se skládá z kmene novin a regionální přílohy. Kmen novin je ovšem rovněž přizpůsoben regionům.¹³⁶ V tomto případě jsou analyzovány pouze články, jež vyšly v kmenu novin, přičemž výchozím vydáním bude vydání pražské.

¹³⁶ Např. je v záhlaví titulní strany formou fleše upoutávka na článek, který se nachází v regionální příloze.

Tabulka 1 Počet článků reflektujících a rozvíjejících atentát na Charlie Hebdo

	Hospodářské noviny	Mladá fronta DNES
8. ledna 2015	4	9
9. ledna 2015	18	10
10. ledna 2015 (sobota)	-	7
11. ledna 2015 (neděle)	-	-
12. ledna 2015	6	7
13. ledna 2015	3	3
14. ledna 2015	5	1
15. ledna 2015	3	4
16. ledna 2015	3	2
17. ledna 2015 (sobota)	-	7
18. ledna 2015 (neděle)	-	-
19. ledna 2015	1	1
20. ledna 2015	0	1
21. ledna 2015	0	0
22. ledna 2015	1	0
23. ledna 2015	0	0
24. ledna 2015	0	0
25. ledna 2015	0	0
26. ledna 2015	0	0
Celkem	43	52

4.2 Hospodářské noviny

Dříve než přistoupím k samotné analýze, považuji za vhodné ve stručnosti charakterizovat oba zkoumané deníky.

Hospodářské noviny jsou soukromý celostátní deník, který vychází od roku 1990. Vlastníkem HN je vydavatelství *Economia, a.s.*¹³⁷ Šéfredaktorem je v současnosti – od prosince 2013 – Martin Jašminský.

¹³⁷ *Economia* vydává řadu dalších titulů: např. týdeníky *Respekt*, *Ekonom* či *Marketing & Media*, a vlastní též několik webů – zpravodajský portál *Aktuálně.cz* či *Centrum.cz*.

HN vycházejí pouze ve všední dny, nemají sobotní ani nedělní vydání. Podle Jiráka stojí HN mimo trend určité podbízivosti čtenářům a vytváří si pověst serióznějšího, méně zábavného deníku.¹³⁸ V HN je věnován větší prostor ekonomickým tématům, což je patrné ze složení rubrik. Kromě standardních zpravodajských a publicistických rubrik jako *Události*, *Extra* a *Názory* obsahují HN rozsáhlou ekonomickou rubriku *Podniky a trhy* a rovněž tematickou stranu věnovanou akciovým trhům, měnám a kurzům či trhu s komoditami. I publicistická rubrika *Panorama* je zaměřena převážně ekonomicky. Typická je pro HN tzv. autorská strana nacházející se na poslední straně vydání, kterou má každý všední den přidělenou jeden z předních publicistů redakce HN.

Hospodářské noviny lze označit za deník cílící na užší publikum než ostatní české celostátní deníky. Svou ekonomickou orientací cílí na podnikatele, ekonomy, střední a vyšší třídu a vysokoškolsky vzdělané lidi. Tomu odpovídá i denní prodaný náklad, který činí zhruba 30 tisíc kusů.¹³⁹

4.3 Mladá Fronta DNES

Mladá fronta DNES je soukromým deníkem cílícím na široké publikum s denním prodaným nákladem zhruba 144 tisíc kusů.¹⁴⁰ Vlastníkem listu je vydavatelství MAFRA, a.s.¹⁴¹, šéfredaktorem je od července 2014 Jaroslav Plesl.

MF DNES vychází šest dní v týdnu, každý den s jiným úzce tematicky zaměřeným časopisem. V závislosti na regionu vychází deník se čtrnácti různými regionálními přílohami, kterým je přizpůsoben i kmen novin. MF DNES pokrývá širokou škálu témat – politická, ekonomická, společenská, kulturní, sportovní atd. Ačkoliv vydavatelský dům MAFRA hovoří o MF DNES jako o největším seriózním deníku¹⁴², stojí toto periodikum spíše na pomezí seriózního tisku a bulváru. V Jirákově chápání lze MF DNES označit za popnoviny, tedy deník tematicky bulváru velmi blízký, odlišuje se od něj grafickou úpravou a délkou textů.¹⁴³

¹³⁸ Jirák 2005, s. 16

¹³⁹ UNIE VYDAVATELŮ ČR. Prodaný náklad deníků [online]. 2016 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: http://www.unievvydavatelu.cz/cs/deniky/fakta_cisla_denicich/prodany_naklad_deniku/314-deniky_celostatni

¹⁴⁰ tamtéž

¹⁴¹ MAFRA je majitelem široké škály médií. Kromě MF DNES vydává Lidové noviny či bezplatný týdeník 5plus2. Kromě tištěných médií vlastní např. televizní hudební stanici Óčko.

¹⁴² Mediální skupina MAFRA. *Mladá fronta DNES* [online]. [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: http://www.mafra.cz/cs/default.asp?y=mafra_all\cs_produkty-a-sluzby_mlada-fronta-dnes.htm&menu=

¹⁴³ FIŠER, Radovan. Jan Jirák: *Na FSV jsou dva blízké, ale svébytné světy*. Sociál [online]. 2007 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://social.ukmedia.cz/jan-jirak-na-fsv-jsou-dva-blizke-ale-svebytne-svety>

4.4 Expresivita v dílčí oblasti zpravodajské

4.4.1 Expresivita v rovině morfologické

4.4.1.1 Hospodářské noviny

Tabulka 2 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické ve zpravodajských sděleních v HN

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Expresivita hláskového skladu slova	0
Expresivita daná příponami	2
Expresivita daná specifickými koncovkami	0
Expresivita slov hybridních	0
Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost	0
Expresivita vznikající významovou změnou slovotvorného typu	0
Expresivita způsobená reduplikací	0
Expresivita v oblasti kompozice slova	0
Expresivita substantivních deminutiv	0
Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických	0
Celkem	2

4.4.1.2 MF DNES

Tabulka 3 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické ve zpravodajských sděleních MF DNES

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Expresivita hláskového skladu slova	0
Expresivita daná příponami	3
Expresivita daná specifickými koncovkami	0
Expresivita slov hybridních	0
Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost	0
Expresivita vznikající významovou změnou slovtvorného typu	0
Expresivita způsobená reduplikací	0
Expresivita v oblasti kompozice slova	0
Expresivita substantivních deminutiv	4
Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických	0
Celkem	7

4.4.1.3 Komparace

Expresivní prostředky roviny morfologické se ve zpravodajských sděleních v ani jednom z analyzovaných deníků téměř vůbec nevyskytují. V HN byly identifikovány pouze dva prostředky expresivní, v obou případech šlo o expresivitu danou příponami. Stejného prostředku bylo v MF DNES využito třikrát. V MF DNES byly poté identifikovány čtyři případy výskytu deminutiv, tedy zdrobnělin.

Velmi nízký výskyt expresivních prostředků v rovině morfologické lze zdůvodnit výraznou nápadností. V porovnání s např. frazeologismy, které jsou identifikovány v rovině lexikální, jsou např. reduplikace či citoslovce výrazně příznakovější. Již zmíněná reduplikace a další prostředky jako expresivita v kompozici slova, v hláskovém skladu apod. jsou navíc výrazným hodnotícím prostředkem, který je ve zpravodajských sděleních nežádoucí.

Lze konstatovat, že v oblasti expresivity v morfoložické rovině oba deníky dodržují zpravodajskou normu.

4.4.2 Expresivita v rovině lexikální

4.4.2.1 Hospodářské noviny

Tabulka 4 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální ve zpravodajských sděleních v HN

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Důvěrná, familiární slova, laudativa	0
Domácká slova, hypokoristika	0
Dětská slova	0
Eufemismy	2
Žertovná a posměšná slova	0
Hanlivá, pejorativní slova	1
Zhrubělé výrazy	1
Vulgární slova	0
Archaismy	2
Historismy	0
Neologismy	0
Inkongruentní užití slova	6
Slova s omezenou oblastí užívání	1
Pojmenování nepřímá	6
Pojmenování intenzifikační	9
Frazeologismy a idiomy	16
Kontextová expresivita	0
Celkem	44

4.4.2.2 MF DNES

Tabulka 5 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální ve zpravodajských sděleních MF DNES

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Důvěrná, familiární slova, laudativa	0
Domácká slova, hypokoristika	6
Dětská slova	0
Eufemismy	2
Žertovná a posměšná slova	1
Hanlivá, pejorativní slova	12
Zhrubělé výrazy	2
Vulgární slova	0
Archaismy	1
Historismy	0
Neologismy	0
Inkongruentní užití slova	11
Slova s omezenou oblastí užívání	2
Pojmenování nepřímá	17
Pojmenování intenzifikační	70
Frazeologismy a idiomy	38
Kontextová expresivita	4
Celkem	166

4.4.2.3 Komparace

Jak ukazují získaná data, mezi oběma zkoumanými periodiky je výrazný rozdíl v četnosti expresivních prostředků roviny lexikální, v MF DNES bylo takových prostředků identifikováno téměř čtyřikrát tolik co v HN. V HN byly identifikovány nejčastěji frazeologismy, dalšími relativně frekventovanými prostředky byla slova inkongruentně užitá, pojmenování intenzifikační a pojmenování nepřímá. Ostatní prostředky buď užitý vůbec

nebyly, nebo se jednalo o velmi nízká čísla. Frekventované užívání frazeologismů, příp. pojmenování nepřímých lze v žurnalistických sděleních očekávat a akceptovat, byť obrazným pojmenováním porušují informativní funkci.

V MF DNES platí podobné poměry jednotlivých expresivních prostředků, byť ve větší absolutní četnosti. Na rozdíl od HN je ovšem s výrazným rozdílem nejpoužívanějším expresivním prostředkem roviny lexikální pojmenování intenzifikační. Vysokou míru užití tohoto prostředku lze odůvodnit jednak samotným tématem atentátu na civilní oběti (což platí i v případě HN, kde tento prostředek také patřil k nejvyužívanějším), jednak je možno s ohledem na charakter periodika a jeho publika předpokládat požadavek na jistou bombastičnost sdělení. Šest případů užití slov domáckých či hypokoristik má původ v referování MF DNES o jednom z kreslířů týdeníku Charlie Hebdo Stéphane Charbonniera, o němž deník psal jako o *Charbovi*.

Pozornost je nutno věnovat rovněž vysokému užití pejorativních, hanlivých až zhrubělých výrazů. Tyto expresivní prostředky byly ve většině případů užity v kontextu s atentátníky a jejich činem, a ačkoliv při odsouzení útoku je možné jistou pejorativnost až hanlivost připustit, nelze tyto expresivní prostředky akceptovat v oblasti zpravodajství, kde porušují normu a výrazně hodnotí.

Upozornit je třeba také na čtyři výskyty expresivity kontextové v MF DNES. Ačkoliv toto číslo je relativně nízké, v konkrétních případech se jednalo o ironii, jež byla patrná až z kontextu. Jelikož funkcí zpravodajství je informovat, je užití ironie nežádoucí z důvodu možného nepochopení na straně recipienta.

4.4.3 Expresivita v rovině syntaktické

4.4.3.1 Hospodářské noviny

Tabulka 6 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické ve zpravodajských sděleních v HN

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Věty zvolací	1
Věty přací	0
Věty tázací	1
Věty rozkazovací	0
Porušování shody v gramatickém rodě	0
Užívání tzv. citového genitivu	0
Kategorie osoby a čísla užitá v rozporu s číslem a osobou skutečnou	0
Využití časové normy jako prostředku aktualizace	0
Citové opakování slov	0
Citové pauzy ve větách či slovech	0
Jmenné věty	1
Vokativní věty	0
Úsečné věty	0
Subjektivní slovosled	0
Zdůrazňování části výpovědi uvnitř jádrové nebo základové složky	0
Osamostatnění části výpovědi	0
Opakování části výpovědi	0
Další expresivní prostředky roviny syntaktické	0
Celkem	3

4.4.3.2 MF DNES

Tabulka 7 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické ve zpravodajských sděleních v MF DNES

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Věty zvolací	3
Věty přací	0
Věty tázací	1
Věty rozkazovací	0
Porušování shody v gramatickém rodě	0
Užívání tzv. citového genitivu	0
Kategorie osoby a čísla užitá v rozporu s číslem a osobou skutečnou	0
Využití časové normy jako prostředku aktualizace	13
Citové opakování slov	2
Citové pauzy ve větách či slovech	0
Jmenné věty	11
Vokativní věty	0
Úsečné věty	5
Subjektivní slovosled	1
Zdůrazňování části výpovědi uvnitř jádrové nebo základové složky	0
Osamostatnění části výpovědi	3
Opakování části výpovědi	1
Další expresivní prostředky roviny syntaktické	2
Celkem	42

4.4.3.3 Komparace

Na základě získaných dat je patrné, že expresivní prostředky roviny syntaktické výrazně převažují v MF DNES. Zatímco v HN se nevyskytují téměř vůbec (3 případy), v MF DNES bylo identifikováno dvačtyřicet expresivních prostředků v dané rovině jazyka. Více než polovinu absolutního počtu těchto prostředků tvoří jmenné věty a využívání časové normy jako

prostředku aktualizace. Druhý zmíněný prostředek byl využíván především v textu *Právě měli poradit. Přišli vrazi a nedali jim šanci*, kdy autor pro popis události využil budoucího času, viz příklady v kapitole 2.3.3.2.1. K dynamizaci textů bylo rovněž pětkrát užito úsečných vět. Vysoký výskyt jmenných vět lze ve zpravodajství – zvláště pak v titulcích článků – akceptovat.

4.4.4 Počet článků, průměrná četnost

Tabulka 8 Průměrná četnost expresivních prostředků ve zpravodajských sděleních

	Hospodářské noviny	MF DNES
Počet analyzovaných článků	27	41
Absolutní četnost expresivních prostředků	49	215
Průměrná četnost expresivních prostředků na jedno sdělení	1,814	5,244

4.4.4.1 Komparace

Z údajů o průměrné četnosti expresivních prostředků na jedno sdělení je patrné, že expresivita vyjadřování jasně převládá v MF DNES. Ačkoliv zpravodajských sdělení v MF DNES vyšlo pouze o čtrnáct více než v HN, expresivních prostředků bylo v prvně jmenovaném deníku identifikováno více než čtyřikrát tolik. Zatímco ve zpravodajském sdělení v HN se průměrně vyskytují necelé dva expresivní prostředky, v MF DNES jde o průměrně více než pět expresivních prostředků.

Tento nepoměr lze odůvodnit charakterem publika, na nějž každý z deníků cílí. MF DNES se snaží oslovit co nejširší publikum, lze tedy předpokládat, že komercializace a s ní spojený tlak na co největší prodaný náklad způsobuje i určitou podbízivost mj. méně vzdělaným příjemcům, a tím ovlivňuje podobu sdělení a promítá se i ve větší četnosti expresivních prostředků. HN naopak cílí specifitěji na vzdělanější recipienty,

4.5 Expresivita v dílčí oblasti publicistické

4.5.1 Expresivita v rovině morfologické

4.5.1.1 Hospodářské noviny

Tabulka 9 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické v publicistických sděleních v HN

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Expresivita hláskového skladu slova	0
Expresivita daná příponami	2
Expresivita daná specifickými koncovkami	0
Expresivita slov hybridních	0
Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost	0
Expresivita vznikající významovou změnou slovotvorného typu	0
Expresivita způsobená reduplikací	0
Expresivita v oblasti kompozice slova	1
Expresivita substantivních deminutiv	1
Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických	0
Celkem	4

4.5.1.2 MF DNES

Tabulka 10 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické v publicistických sděleních v MF DNES

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Expresivita hláskového skladu slova	0
Expresivita daná příponami	2
Expresivita daná specifickými koncovkami	0
Expresivita slov hybridních	0
Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost	0
Expresivita vznikající významovou změnou slovtvorného typu	0
Expresivita způsobená reduplikací	0
Expresivita v oblasti kompozice slova	3
Expresivita substantivních deminutiv	4
Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických	1
Celkem	10

4.5.1.3 Komparace

Podobně jako v dílčí oblasti zpravodajské je v publicistických sděleních užito malé množství expresivních prostředků roviny morfologické, a to i přesto, že dílčí oblast publicistická má jazykovou normu volnější než dílčí oblast zpravodajská. V MF DNES se těchto prostředků vyskytuje více než dvojnásobně více než v HN, ovšem vzhledem k nízké absolutní četnosti nelze tento údaj považovat za relevantní.

Nízký absolutní počet expresivních prostředků roviny morfologické lze, podobně jako u dílčí oblasti zpravodajské, zdůvodnit velmi výraznou nápadností takových prostředků. Publicistická sdělení sice nejsou vázána zpravodajskou normou, přesto jsou prostředky jako hybridní slova či změna neživotnosti v životnost v žurnalistickém sdělení příliš nápadná. Méně nápadná jsou např. deminutiva, jež byla v obou denících identifikována ve čtyřech případech.

4.5.2 Expresivita v rovině lexikální

4.5.2.1 Hospodářské noviny

Tabulka 11 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální v publicistických sděleních v HN

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Důvěrná, familiární slova, laudativa	0
Domácká slova, hypokoristika	1
Dětská slova	0
Eufemismy	0
Žertovná a posměšná slova	0
Hanlivá, pejorativní slova	12
Zhrubělé výrazy	0
Vulgární slova	1
Archaismy	3
Historismy	0
Neologismy	0
Inkongruentní užití slova	3
Slova s omezenou oblastí užívání	5
Pojmenování nepřímá	27
Pojmenování intenzifikační	19
Frazeologismy a idiomy	23
Kontextová expresivita	8
Celkem	102

4.5.2.2 MF DNES

Tabulka 12 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální v publicistických sděleních v MF DNES

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Důvěrná, familiární slova, laudativa	0
Domácká slova, hypokoristika	0
Dětská slova	0
Eufemismy	1
Žertovná a posměšná slova	4
Hanlivá, pejorativní slova	23
Zhrubělé výrazy	5
Vulgární slova	0
Archaismy	0
Historismy	1
Neologismy	2
Inkongruentní užití slova	6
Slova s omezenou oblastí užívání	12
Pojmenování nepřímá	14
Pojmenování intenzifikační	17
Frazeologismy a idiomy	21
Kontextová expresivita	6
Celkem	102

4.5.2.3 Komparace

Stejně jako v dílčí oblasti zpravodajské platí, že expresivní prostředky roviny lexikální jsou v obou denících nejvyužívanější ze všech jazykových rovin, přičemž v obou denících byl identifikován stejný absolutní počet expresivních prostředků. V HN bezmála polovinu absolutního počtu tvoří pojmenování nepřímá a frazeologická, ve větší míře je rovněž užíváno výrazů intenzifikačních. V MF DNES je v menší míře užíváno pojmenování nepřímých, avšak

více výrazů intenzifikačních, společně s frazeologismy tvoří tyto tři prostředky polovinu absolutního počtu identifikovaných expresivních prostředků. Identifikováno bylo osm případů využití expresivity kontextové v HN a šest v MF DNES. Na rozdíl od zpravodajství lze kontextovou expresivitu v publicistce akceptovat.

Relativně vysoká je v obou denících četnost hanlivých a pejorativních výrazů. Zatímco redaktoři HN se k jejich užití uchýlili dvanáctkrát, v MF DNES tvoří tyto výrazy, spolu s výrazy zhrubělými, více než čtvrtinu absolutního počtu identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální. Opět platí, že nejčastěji jsou tyto prostředky využity při referování o útočnicích a atentátu samotném. Pozornost si zaslouží užití vulgárního výrazu v HN, byť jde o pouhý jeden případ, kdy autor referuje k literární postavě.

4.5.3 Expresivita v rovině syntaktické

4.5.3.1 Hospodářské noviny

Tabulka 13 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické v publicistických sděleních v HN

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Věty zvolací	1
Věty přací	0
Věty tázací	3
Věty rozkazovací	0
Porušování shody v gramatickém rodě	0
Užívání tzv. citového genitivu	0
Kategorie osoby a čísla užitá v rozporu s číslem a osobou skutečnou	0
Využití časové normy jako prostředku aktualizace	0
Citové opakování slov	2
Citové pauzy ve větách či slovech	0
Jmenné věty	2
Vokativní věty	0
Úsečné věty	7
Subjektivní slovosled	2
Zdůrazňování části výpovědi uvnitř jádrové nebo základové složky	3
Osamostatnění části výpovědi	4
Opakování části výpovědi	1
Další expresivní prostředky roviny syntaktické	0
Celkem	25

4.5.3.2 MF DNES

Tabulka 14 Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické v publicistických sděleních v MF DNES

Sledované prostředky expresivity	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků
Věty zvolací	1
Věty přací	0
Věty tázací	6
Věty rozkazovací	0
Porušování shody v gramatickém rodě	1
Užívání tzv. citového genitivu	0
Kategorie osoby a čísla užitá v rozporu s číslem a osobou skutečnou	0
Využití časové normy jako prostředku aktualizace	1
Citové opakování slov	0
Citové pauzy ve větách či slovech	1
Jmenné věty	2
Vokativní věty	0
Úsečné věty	2
Subjektivní slovosled	0
Zdůrazňování části výpovědi uvnitř jádrové nebo základové složky	4
Osamostatnění části výpovědi	3
Opakování části výpovědi	1
Další expresivní prostředky roviny syntaktické	4
Celkem	26

4.5.3.3 Komparace

V případě HN lze sledovat prudký nárůst expresivních prostředků roviny syntaktické v dílčí oblasti publicistické oproti oblasti zpravodajské. I přesto není těchto prostředků využíváno ani zdaleka tolik, jako v rovině lexikální. V HN jich bylo identifikováno 25, v MF DNES 26. Zatímco v HN mají na absolutním počtu největší podíl úsečné věty, v MF DNES

jsou to především věty tázací, v konkrétních případech se většinou jedná o řečnické otázky. V relativně větší míře lze v obou denících sledovat zdůraznění či vytčení části výpovědi.

Jeden případ věty zvolací je u obou deníků totožný – jde o parafrázi výroku šéfredaktora Charlie Hebdo „*Máme titulku!*“. Porušení shody v gramatickém rodě v MF DNES lze přisoudit spíše chybě než záměru (viz příklad v kapitole 2.3.3.2.1) autora. V MF DNES byly také identifikovány dva příklady apoziopce a dva příklady apostrofy, tedy básnických figur.

4.5.4 Počet článků, průměrná četnost

Tabulka 15 Průměrná četnost expresivních prostředků v publicistických sděleních

	Hospodářské noviny	MF DNES
Počet analyzovaných článků	26	11
Absolutní četnost expresivních prostředků	131	138
Průměrná četnost expresivních prostředků na jedno sdělení	5,038	12,545

4.5.4.1 Komparace

Zajímavý je hned první tabulkový údaj počtu analyzovaných článků. Byť ve sledovaném období má MF DNES oproti HN dvě vydání navíc, druhý jmenovaný deník věnoval atentátu na redakci Charlie Hebdo více než dvojnásobný počet publicistických sdělení oproti MF DNES. Přesto je absolutní četnost expresivních prostředků v HN nižší než v MF DNES, jak ukazuje údaj druhý, byť rozdíl je minimální. Výrazným je však poměr obou deníků v průměrné četnosti – 5,038 expresivních prostředků na jedno sdělení v případě HN oproti 12,545 v případě MF DNES.

Tento výrazný nepoměr lze opět přisoudit rozdílným charakterům publika (viz kapitola 4.4.4.1) a charakteru obou deníků. Zatímco HN se v publicistických sděleních spíše opírají o fakta a argumentují věcně (nebo alespoň nikoliv na emocionální bázi), MF DNES se snaží právě na emoce působit a varuje před „*zakuklenými vousatými hrdlořezy*“.

5 Závěr

Prvním cílem této práce bylo vymezení expresivity v jazykovém systému a vytvoření její taxonomie. Expresivita je v práci sledována v jednotlivých jazykových rovinách, nastíněny jsou ovšem i další způsoby chápání a členění expresivních prostředků. Tento komplexní pohled je nutný vzhledem k rozdílnému pojmání expresivity v pracích českých, resp. československých lingvistů. Nutné je podotknout, že ani vytvořená taxonomie není úplná a kompletní z toho důvodu, že jazyk se neustále vyvíjí a s ním i prostředky expresivní. Druhým důvodem je, že v mezích bakalářské práce není možné popsat celou oblast vyčerpávajícím způsobem. Taxonomie expresivity byla dále provázána s částí praktickou pomocí příkladů z analyzovaného materiálu, jež jsou poskytnuty tam, kde je to možné.

Vzhledem k charakteru analyzovaného materiálu bylo rovněž nutné nastínit problematiku dělení žurnalistického stylu na dílčí oblast zpravodajskou a dílčí oblast publicistickou, popsat rozdíly mezi oběma oblastmi a vysvětlit, kdy je možné užít v žurnalistickém stylu expresivních prostředků a kdy nikoliv. Přiblížena byla i problematika komercializace a její vliv, stejně jako vliv původce, na konečnou podobu sdělení.

Po vytvoření analytického rámce zkoumání v podobě taxonomie expresivity v první části práce bylo možno přikročit k samotné analýze. Její metodika je podrobně vysvětlena v úvodu praktické části této práce, stejně jako předvýzkum, na jehož základě bylo vybráno zvolené časové období. Obě analyzovaná periodika byla vybrána s ohledem na jejich cílové publikum a celkovou podobu a směřování obou deníků. Zatímco Hospodářské noviny lze považovat za seriózní deník s užší čtenářskou základnou, Mladá fronta DNES je periodikum snažící se oslovit co nejširší publikum, přičemž se pohybuje spíše na pomezí serióznosti, lze ji nazvat médiem populárním. K těmto faktorům bylo při vyvozování závěrů přihlédnuto.

Samotná analýza potvrdila předpoklad, že v MF DNES se bude expresivních prostředků nacházet větší množství. Ve sděleních zpravodajských bylo identifikováno 215 expresivních prostředků oproti 46 v Hospodářských novinách. S nutností přihlédnout k rozdílnému počtu analyzovaných textů v obou periodikách byla vypočítána vedle absolutní četnosti i průměrná četnost na jedno sdělení. I tento údaj ukázal, že v MF DNES je expresivních prostředků využíváno více – zhruba pět na sdělení, oproti necelým dvěma u HN.

Stejná analýza byla provedena pro sdělení dílčí oblasti publicistické. Předpokladem bylo, že v publicistických sděleních bude expresivních prostředků přítomno více než ve

zpravodajských. V absolutní četnosti se tento předpoklad potvrdil pouze u HN, kde bylo identifikováno 131 expresivních prostředků, tedy výrazně více než ve zpravodajských sděleních, v MF DNES bylo identifikováno 138 prostředků jazykové expresivity. Průměrná četnost ovšem předpoklad potvrdila pro obě periodika, když ukázala, že v HN se vyskytuje průměrně pět expresivních prostředků na sdělení, zatímco v MF DNES 12,545 prostředků. V obou případech se jedná o výrazný nárůst.

Z konkrétních expresivních prostředků byly nejvíce využívány prostředky z roviny lexikální: frazeologismy, nepřímá pojmenování a intenzifikační pojmenování. Poměrně hojně se v MF DNES vyskytovaly i výrazy pejorativní a hanlivé. Nejméně expresivních prostředků bylo v obou denících identifikováno v rovině morfologické.

Provedením analýzy a komparací obou periodik byl splněn druhý cíl této práce.

Seznam užitých zkratk

aj. – a jiné

atd. – a tak dále

HN – Hospodářské noviny

kol. – kolektiv

MF DNES – Mladá fronta DNES

mj. – mimo jiné

např. – například

resp. – respektive

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

srov. – srovnej

str. – strana

tzv. – takzvaný/ě

Seznam použité literatury

- BARTOŠEK, J. *Žurnalistika: Úvod do studia*. 1. vyd. Olomouc, 1997.
- BEČKA, J. V. *Česká stylistika*. Praha, 1992. ISBN 80-200-0020-8.
- ČECHOVÁ, M. *Současná česká stylistika*. 1. vyd. Praha, 2003. ISBN 80-866-4200-3.
- GREPL, M. *Emociálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi*. 1. Vyd. Brno, 1967.
- HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 1. vyd. Praha, 1980. ISBN 14-475-80.
- JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*. Olomouc, 2005. ISBN 80-244-1246-2.
- JÍLEK, V. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*. Olomouc, 2009. ISBN 978-80-244-2218-3.
- JÍLEK, V., BEDNAŘÍKOVÁ, B. a kol. *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4896-1.
- JIRÁK, Jan. *10 let v českých médiích*. Vyd. 1. Praha: Portál pro Newton Information Technology, 2005. ISBN 80-7178-925-9.
- MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-574-5.
- MISTRÍK, J. *Štylistika*. 1. vyd. Bratislava, 1985. ISBN 67-216-85.
- ŠMILAUER, V. *Nauka o českém jazyku*. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. ISBN
- TRAMPOTA, T. *Zpravodajství*. Vyd. 1. Praha, 2006. ISBN 8073670968.
- ZIMA, J. *Expresivita slova v současné češtině: Studie lexikologická a stylistická*. Praha, 1961.

Internetové zdroje

- HALLER, J. *Koncovky -i, -ové, -é v nom. pl.* Naše řeč [online]. 1943, roč. 27, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3753>

FIŠER, Radovan. *Jan Jirák: Na FSV jsou dva blízké, ale svébytné světy*. Sociál [online]. 2007 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://social.ukmedia.cz/jan-jirak-na-fsv-jsou-dva-blizke-ale-svebytne-svety>

Mediální skupina MAFRA. *Mladá fronta DNES* [online]. [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: http://www.mafra.cz/cs/default.asp?y=mafra_all\cs_produkty-a-sluzby_mlada-fronta-dnes.htm&menu=

ŠMILAUER, V. *Substantiva tvořená příponou –ina*. Naše řeč [online]. 1938, roč. 22, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3321>

UNIE VYDAVATELŮ ČR. *Prodáný náklad deníků* [online]. 2016 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: http://www.unievydavatelu.cz/cs/deniky/fakta_cisla_denicich/prodany_naklad_deniku/314-deniky_celostatni

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Počet článků reflektujících a rozvíjejících atentát na Charlie Hebdo

Tabulka 2 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické ve zpravodajských sděleních v HN

Tabulka 3 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické ve zpravodajských sděleních MF DNES

Tabulka 4 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální ve zpravodajských sděleních v HN

Tabulka 5 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální ve zpravodajských sděleních MF DNES

Tabulka 6 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické ve zpravodajských sděleních v HN

Tabulka 7 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické ve zpravodajských sděleních v MF DNES

Tabulka 8 – Průměrná četnost expresivních prostředků ve zpravodajských sděleních

Tabulka 9 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické v publicistických sděleních v HN

Tabulka 10 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny morfologické v publicistických sděleních v MF DNES

Tabulka 11 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální v publicistických sděleních v HN

Tabulka 12 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny lexikální v publicistických sděleních v MF DNES

Tabulka 13 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické v publicistických sděleních v HN

Tabulka 14 – Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků roviny syntaktické v publicistických sděleních v MF DNES

Tabulka 15 – Průměrná četnost expresivních prostředků v publicistických sděleních